

DOSADAŠNJI REZULTATI ISTRAŽIVANJA RANOSREDNJOVJEKOVNOG GROBLJA U GLAVICAMA KRAJ SINJA KAO PRILOG RAZRJEŠAVANJU PROBLEMA KRONOLOGIJE STAROHRVATSKIH GROBLJA

UDK 930.26 (497.5) "653"

Primljeno/Received: 2002. 01. 07.

Prihvaćeno/Accepted: 2002. 04. 11.

Maja Petrinec

HR 21000 Split

Muzej hrvatskih arheoloških spomenika
Stjepana Gunjače bb

Tema rada su dosadašnji rezultati arheoloških istraživanja ranosrednjovjekovnog groblja u Glavicama kraj Sinja. Tu je, zahvaljujući stratigrafskim podacima, moguće pratiti kontinuitet sahranjivanja u tri različita faze; prvu fazu predstavljaju paljevinski grobovi, potom slijede kosturni grobovi s poganskim obilježjem i naposljetku, kosturni grobovi s kristijaniziranim pokojnicima. Na osnovu međusobnih odnosa grobova u Glavicama kao i usporedbom s drugim istovremenim grobljima na hrvatskom, ali i na drugim slavenskim područjima, predložena je datacija u rasponu od kraja 7. do kraja 9. stoljeća, uz detaljno iznošenje karakteristika grobova svih triju faza.

Ključne riječi: Glavice, stratigrafija, kontinuitet, grobovi.

Prigodom iskapanja rova za postavljanje kabla električne mreže u studenom 1996. godine u Glavicama kraj Sinja, u zaseoku Poljaci, slučajno je otkriven jedan grob. Taj je nalaz bio povod zaštitnom arheološkom iskopavanju, koje su na tom mjestu, nedugo po otkriću, zajednički proveli Muzej hrvatskih arheoloških spomenika iz Splita i Muzej Cetinske krajine iz Sinja. Položaj na kojem je istraživanje vršeno smješten je po sredini sjevernog pristranka tzv. Grede koja u dužini od 3,5 km omeđuje sjeverni rub Sinjskoga polja. U toj je prigodi otkriveno 14 ranosrednjovjekovnih grobova, a rezultati su publicirani u Starohrvatskoj prosvjeti (Milošević 1997: 111-123).

Arheološka iskopavanja nastavljena su i slijedećih godina pa je u razdoblju od 1997. do 2000. godine istraženo još nekoliko položaja.¹ Svi su na maloju međusobnoj udaljenosti, a ovdje se navode redom kako se nižu u smjeru od istoka prema zapadu duž spomenute Grede:

1. GLUVINE KUĆE - 14 grobova (prilog 1)
2. GLUVINE KUĆE II - 25 grobova (prilog 2)
3. LISKE - 1 grob (T. I, II)
4. JOJINE KUĆE - 36 grobova (prilog 4)
5. KONGOR - 1 grob (T. IV)

---

¹ Istraživanja su vodili Vedrana Gunjača-Gašparac (1996-1999), Ljubomir Gudelj (1997-1998) i Maja Petrinec (1996, 1999). Sudjelovali su Anita Librenjak (1996-1999), kustos Muzeja Cetinske krajine i diplomirani arheolozi Vesna Milošević (1997-1999), Sanda Šestanović (1999) i Branimir Župić (1999). Tehničku dokumentaciju vodili su Maja Marković (1996, 1998-1999) i Miran Palčok (1997-1998), dokumentaristi Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika.

Između prvog i posljednjeg položaja udaljenost je manja od kilometra. Ukupno je istraženo 77 grobova, a svega ih je 25 sadržavalo nalaze. Dokumentacija još nije objedinjena jer istraživanja nisu u potpunosti završena.² Unatoč tome, kao i činjenici da je dio nalaza još u procesu obrade, dosadašnji rezultati pokazuju se izuzetno značajnima pri razrješavanju problema kronologije starohrvatskih grobalja na što ćemo, u ovoj prilici nastojati ukazati.³

Odmah treba naglasiti i to da su grobovi smješteni u samom današnjem naselju što je uvelike odredilo tijek istraživanja i čime je nalazište već prethodno u znatnoj mjeri uništeno. No unatoč razbacanosti sonde i ispresijecanosti istraženog prostora stambenim i gospodarskim objektima, može se sa sigurnošću konstatirati da su pojedine skupine grobova međusobno izrazito odijeljene, te da praznine među njima nisu rezultat devastacije recentnom gradnjom ili poljoprivrednim radovima. Grupiranje grobova običaj je karakterističan za mnoga ranosrednjovjekovna groblja kao odraz nastojanja da se porodično povezani pojedinci pokopaju što bliže jedni drugima što je u Glavicama posebno došlo do izražaja.

Oblikovanje grobnih raka i grobna arhitektura veoma su raznoliki i osebujni. Mogu se izdvojiti tri osnovna tipa grobova:

1. grobovi ukopani u običnim zemljanim rakama (21)
2. grobovi s rakama obloženim nepravilnim, neobrađenim pločama muljike s pokrovom od više (dvije ili tri) grube, neobrađene ploče i popločanim dnom (7)
3. grobovi u obliku sanduka ili škrinje načinjeni od obrađenih ploča muljike s obložnicama isklesanim u komadu, koje su žlijebovima i utorima spojene s uzglavnicama i donožnicama, te pravilnom pravokutnom pločom kao pokrovom i popločanim dnom (46)

Usamljen primjer predstavlja grob na položaju Liske, koji je izdubljen u litici (T. I, II). Ovalnog je oblika, obrubljen manjim nepravilnim kamenjem i pokriven nepravilnim kamenim pločama. Veoma je sličan ranosrednjovjekovnom grobu otkrivenom na Mrdakovici u Šibenskom Zatonu (Belošević 1980: 74, T. XVI, 3; T. XXI, 8).

Grobovi drugog tipa veoma su rijetki, a svi su otkriveni u blizini grobova prvog tipa (npr. grob 24 uz grob 25 na položaju Gluvinih kuća II) (prilog 2), te grobovi 5, 6 i 7 kod Jojinih kuća okruženi zemljanim rakama (prilog 5). Jedni i drugi ukopani su na istoj dubini, između njih nema kronološke razlike i oni

prethode grobovima trećeg tipa. Na ovaj zaključak jasno upućuju vertikalna i horizontalna stratigrafija na položajima Gluvinih i Jojinih kuća. Kod potonjih je grob 19 u obliku sanduka preslojio zemljanu raku groba 20, a grob 24 raku groba 30 (prilog 5). Također iza grobova 18 i 19 više nema ukopa u zemljanim rakama. Slična se situacija može naslutiti iz priloženog presjeka zapad-istok uz sjeverni profil sonde II na položaju Gluvinih kuća II, koji obuhvaća sva tri tipa grobova; 23 u obliku sanduka, 24 s grubom kamenom arhitekturom i 25 u zemljanoj raci (prilog 3; P2-P2'). Istraživanja na tom položaju još nisu u potpunosti završena.

Posebnu zanimljivost groblja u Glavicama predstavljaju jame s ostacima gorenog drveta i pepela (Gluvine kuće II i Jojine kuće), koje su na oba položaja otkrivene u blizini grobova starijeg sloja. Ukopane su pliće nego grobovi starijeg sloja, koji su ih djelomično oštetili.

Na temelju iznesenog može se konstatirati slijedeće: kronološki su najstarije jame s paljevinom (A), potom slijede kosturni grobovi u zemljanim rakama ili s grubom kamenom arhitekturom (B), koji su djelomično oštetili jame i naposljetku grobovi u obliku sanduka (C), koji su najmlađi, jer su u nekoliko slučajeva preslojili starije kosturne grobove. Ovim ćemo slijedom iznijeti dalje pojedinosti o tim nalazima.

A. JAME S PALJEVINOM

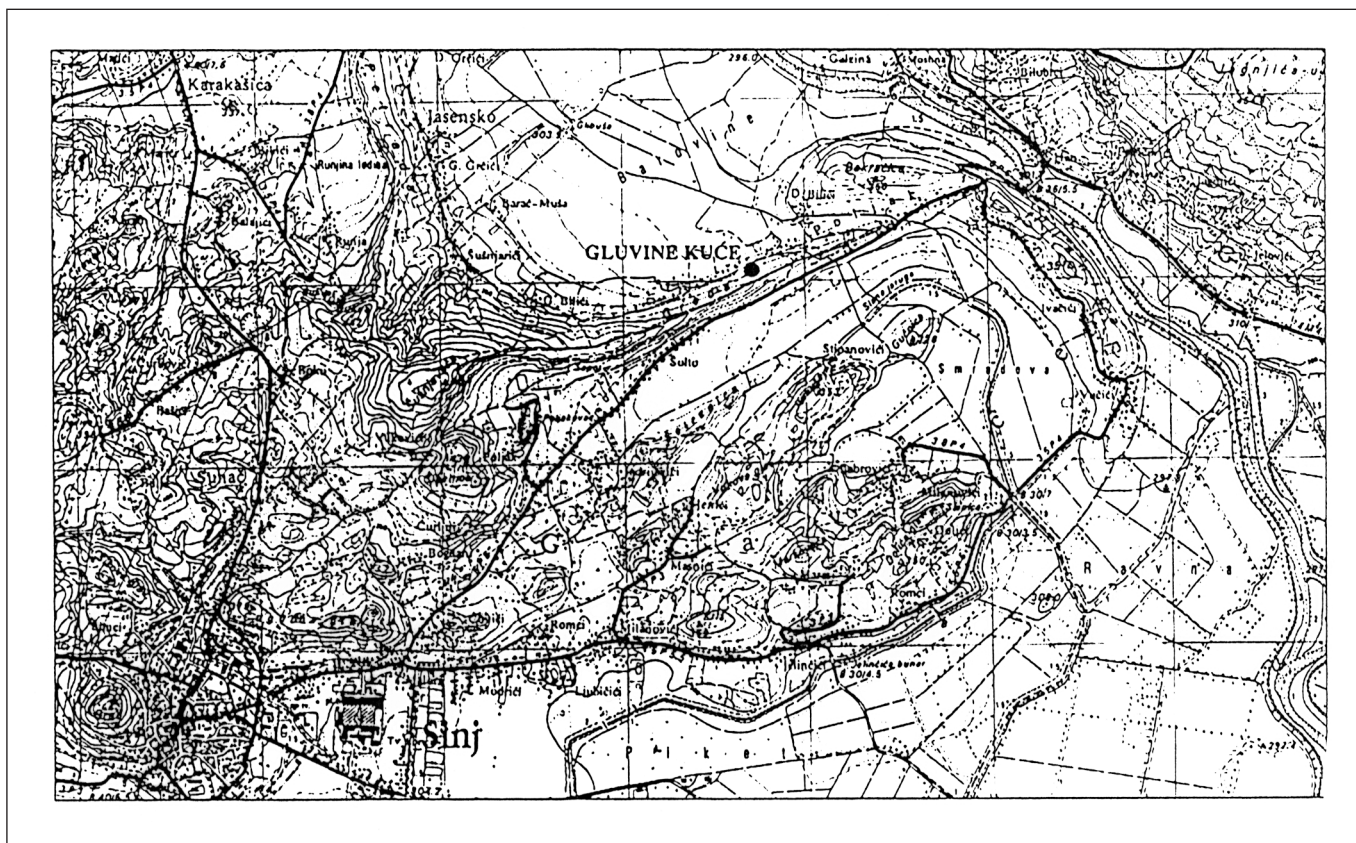
Prvi tragovi paljevine zapaženi su 1997. godine uz južni profil sonde na Jojinim kućama. Otkrivene su tri okrugle jame s ostacima gorenog drveta i pepela. One su označene na tlocrtu i na žalost nisu istražene (prilog 5).

1998. godine na istom položaju otkrivena je veća jama također ispunjena ostacima gorenog drveta i pepela. Ni ona nije istražena, nije joj utvrđen oblik niti dubina. Nalazila se iznad zemljane rake groba 33 (prilog 5), a na priloženom planu tek je šematski označen razvučeni trag paljevine i o tom nalazu nema nikakve druge dokumentacije. Jama je sadržavala velike ulomke keramike i rimskih tegula, te riječne oblutke, a ništa od njezine sadržine nije sačuvano.

Na položaju Gluvine kuće II najprije su, na dva mjesta, u blizini grobova starijeg sloja, zapažene manje amorfnе hrpice gorenog drveta i pepela, a potom je uz sjeverni profil sonde II otkrivena okrugla plitka jama promjera 60 cm. Jama je bila obrubljena riječnim oblucima i ispunjena krupnijim ulomcima gorenog drveta i pepela (prilog 4).

² Priloge za ovaj tekst načinile su Silvana Juraga i Nada Šimundić-Bendić, dokumentaristice Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika.

³ Dio željeznih i keramičkih predmeta još je u procesu čišćenja u Konzervatorskoj radionici MHAS-a, a antropološku analizu učinit će diplomirani arheolog Branimir Župić kao magistarski rad.

Tragovi paljenja vatre, ostaci pepela i gorenog drveta registrirani su dosad unutar ili uokolo grobnih raka tek na nekoliko nalazišta na našem području; na Ždrijcu i Materizama u Ninu, Maklinovu brdu u Kašiću, Biljanima Donjim na položaju Trluge/Przine i u Stankovcima kod Benkovca (Belošević 1980: 79). Na posljednjem je nalazištu, u arealu groblja, ali odvojeno od grobova, otkrivena kružna jama ispunjena pepelom i gorenim drvetom. Interpretirana je kao vatrište, odnosno mjesto gdje je tijekom obreda sahranjivanja gorjela vatra. Tragovi paljenja vatre unutar grobova registrirani su i u okviru barbariziranih grobalja na redove 7. i 8. stoljeća u Istri (Marušić 1967: 336), gdje se pripisuju običaju istjerivanja zlih duhova.

Što se tiče nalaza na Gluvinim kućama II on se ne može smatrati vatrištem, jer na tom mjestu nije gorjela vatra, već su ostaci izgorenog drveta i pepela sasuti u plitku jamu. Zanimljiva je okolnost da je ta jama otkrivena u neposrednoj blizini "groba 10" (prilog 2). Nalaz je dobio oznaku 10 jer se isprva činilo da se radi o starijem grobu, ukopanom ispod groba 9 i drugačije orijentiranom, sukladno situaciji na prvom položaju kod Gluvinih kuća. Uklanjanjem groba 9 i skidanjem pokrova "groba 10", koji se sastojao od nabacanih nepravilnih pločica muljike i kamenja, otkrivene su četiri okomito postavljene neobrađene ploče, koje zatvaraju prostor četvratstog oblika (otprilike 50 x 50 cm) koji se, već zbog svojih dimenzija, ne može smatrati kosturnim grobom. Unutra, na žalost, nije bilo nikakvih nalaza. Razlog vjerojatno leži u činjenici da je prigodom ukopavanja groba 9,

koji pripada mlađem sloju glavičkih grobova i koji je dijelom preslojio "grob 10" nalaz djelomično oštećen. U prilog tomu govore nabacane pločice i kamenje preko "groba 10", koji se ne mogu smatrati njegovim izvornim pokrovom. Budući da su svi grobovi u Glavicama ukopani u zdravicu i da nema drugih arheoloških slojeva, da je grob 9 dijelom prekrpio "grob 10", kao i da se "grob 10" nalazi u istoj razini s jamom s paljevinom (prilog 3; P-P') može se, doduše s oprezom, pretpostaviti da se radi o ostacima paljevinskog groba.

U našoj je arheološkoj literaturi dugo vremena prevladavalo mišljenje da su Hrvati ubrzo po doseljenju, pod utjecajem zatečenog stanovništva, napustili običaj spaljivanja mrtvih i prihvatili inhumaciju (Karaman 1940: 20-24). Unatoč pronalasku ostataka jednog uništenog paljevinskog groblja na položaju Drčina vinograda u Kašiću (Belošević 1972: 73-86) čak je iznesen stav da se na području Dalmacije uopće ne može računati s takvim nalazima (Jelovina 1976: 80-82). Ta se slika promijenila otkrićem 1987. godine kada su u Dubravcima kod Skradina pronađene okrugle jame s pepelom, unutar kojih su bile položene keramičke žare s izgorenim kostima pokojnika, čime je nedvojbeno dokazano da se doista radi o paljevinskim grobovima (Gunjača 1995: 159-168). Paljevinski grobovi bili su raspoređeni između kosturnih grobova, pa je praćenjem njihova međusobnog odnosa jasno uočeno da su potonji preslojili paljevinske. Konstatirano je da su paljevinski grobovi najstariji na tom nalazištu, a po napuštanju običaja spaljivanja i prihvaćanju

inhumacije ukapanje je nastavljeno na istom položaju i tu se dalje razvijalo groblje na redove. Širenjem groblja u kasnije je doba došlo do negiranja prvotnih paljevinskih grobova. S obzirom na nalaze u kosturnim grobovima, paljevinski su grobovi, od kojih je većina bila bez nalaza, datirani u drugu polovinu 7. stoljeća. Ovdje treba napomenuti da su paljevinske grobove u Dubravcima preslojili grobovi veoma slični starijem sloju glavičkih kosturnih grobova.

U povodu ovoga otkrića upozoreno je i na arheološki neproverjene podatke o mogućim paljevinskim grobovima na području Dalmacije, a ta su nalazišta označena na priloženoj karti (Gunjača 1995: 168). Ona se danas može nadopuniti zahvaljujući podacima iz Arhiva Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika.

Prvi se odnosi na položaj Bračića podvornica u Biskupiji, stotinjak metara sjeverno od bazilike na Crkvini. Zabilježeno je da se tu "naišlo na nekoliko grobova djelomično bedrenjačam ozidanih a djelomično u drvenim liesovima ili u prostoj spržinstoj zemlji položenih". Među tim grobovima otkrivene su "tri okrugle duboke jame a u istima rбина od lonaca, paljevina i jedno koplje" (Marun 1998: 119)

Slijedeći podatak odnosi se na Topolje kod Knina gdje se "našlo par grobova bez obzide i jedna okrugla jama poput onih u Bračića baščam u Biskupiji sa znakovima paljevine, ali ona nije točno istražena. (Marun 1998: 204).

Također je zanimljiv i podatak o groblju u Orliću pored Knina gdje se "naišlo na starinske grobove mrtvaci kojih neki su položeni u prosto spržinsto zemljište, a drugi spaljeni. ... U jednom ovcem loncu, veličinu kod naših starohrvatskih lonaca do sada nekonstatiranu, našlo se spaljenih kostiju...". (Marun 1998: 229).⁴

Može se zapaziti da se u sva tri slučaja jame s paljevinom ili paljevinski grobovi nalaze u blizini kosturnih grobova ukopanih u običnim zemljanim rakama ili s ostacima drvenih okvira, što podsjeća na situaciju u Dubravcima, ali i u Glavicama.

Već je istaknuto da se glavička jama s paljevinom na položaju Jojinih kuća nalazila iznad zemljane rake groba 33, ali nije utvrđen njihov međusobni odnos. Ostalo je nejasno da li je jama ukopana u zemljanu raku groba 33 ili je, što je vjerojatnije, raka groba 33 preslojila i djelomično uništila jamu. Također je kazano da je jama sadržavala velike ulomke razbijenih posuda i rimskih tegula, te riječne oblutke. U prilog pretpostavci da se radi o ostacima paljevinskog groba može se navesti podatak da je jedna od dubravičkih urni bila poklopljena riječnim oblutkom (Gunjača 1995: 159-161). Jedna druga dubravička urna bila je pak pokrivena kamenom pločicom, a slični su primjeri registrirani u

okviru paljevinskih grobalja na području Rumunjske i Bugarske. Na grobljima Sarata Monteoru i Histria neki su paljevinski grobovi bili obloženi rimskim tegulama (Nestor 1957: 292), a na istim je grobljima ustanovljeno i pokrivanje urni kamenim pločicama. Grobovi izgrađeni od rimskih tegula registrirani su na području Sjeverne Bugarske na grobljima Bdinci, Varna-1, Devna 1 i 3, Gala Razdelna (Važarova 1976: 85). Na groblju Preslav-1 urne su pokrivene plosnatim kamenom (Važarova 1976: 174). Na groblju Bešenov u Slovačkoj također je jedna urna položena u grob obložen rimskim tegulama i pokriven kamenom pločom (Eisner 1966: 314).

Što se tiče "groba 10" na Gluvinim kućama II može se usporediti s nalazima s groblja Preslav 1 (Važarova 1976: 174) gdje su paljevinski grobovi četvrtastog oblika izgrađeni od kamenih ploča. Kamene ploče u paljevinskom grobu 1 na nalazištu Alsórajk u Jugozapadnoj Mađarskoj također se mogu smatrati ostacima kamene konstrukcije unutar jame paljevinskog groba (Szöke 1996: 107).

Kao analogije plitkoj jami ispunjenoj izgorenim drvetom i pepelom na položaju Gluvinih kuća II mogu se navesti brojne analogije s bugarskog prostora gdje su registrirane slične plitke jame bez žara, ograđene pločastim ili neobrađenim kamenjem (Važarova 1976: 9). Jame s paljevinom u kojima uopće nije bilo ili jedva da je bilo ostataka kalciniranih kostiju i ulomaka keramike registrirane su na biritualnim grobljima u Kehidi, Zalakomáru, Pókaszepetku i dr. na području jugzapadne Mađarske (Szöke 1996: 106-107). Kao sličan primjer može se spomenuti i "paljevinski grob 37" s austrijskog nalazišta Pitten (Friesinger 1975: 62, T. 21) unutar kojeg nisu otkriveni kosturni ostaci, a sadržavao je dvije posude, od kojih je jedna bila razbijena. Na istom je nalazištu, okružen rakama kosturnih grobova, otkriven zaista i jedan paljevinski grob s urnom (Friesinger 1975: 66, T. 25).

Sagledavajući u cjelini pojavu jama s paljevinom ili paljevinskih grobova između kosturnih grobova najstarijeg horizonta na našem području, pa tako i u Glavicama, treba računati sa situacijom poput one u Dubravcima. Nedavno iznesena tvrdnja da je u slučaju Dubravica riječ o biritualnom groblju na kojem kosturni grobovi pripadaju preživjelom zatečenom kristijaniziranom stanovništvu, a paljevinski novopridošlim Slavenima (ne i Hrvatima) nije uvjerljiva (Milošević 2000: 106-107). Stariji kosturni grobovi u Dubravcima moraju se datirati u 8. ili u rano 9. stoljeće i nema nikakvih argumenata za dataciju u 7. stoljeće. U njima potpuno nedostaju tipični nalazi 7. stoljeća poput npr. bizantskih pojasnih kopči, koje su brojno zastupane u Istri i na nalazištima Kalaja Dalmaces kulture u Sjevernoj Albaniji upravo u

⁴ Mogući paljevinski grobovi registrirani su na Popvića Dolovima u Biskupiji, zatim u Ivoševcima (Šupljaja), u Smrdeljima (Debeljak), Širitovcima i na Totića njivama u Cetini.

grobovima toga razdoblja. Također se mora zapaziti da su kod tih dubravičkih grobova snažno izraženi poganski običaji prilaganja, kakvi se, bez obzira na stanoviti stupanj barbarizacije, ne bi očekivali od kristijaniziranog stanovništva. Nije vjerojatno ni to da bi paljevinski i kosturni grobovi bili međusobno izmješani. Kod biritualnih grobalja na području Bugarske paljevinski i kosturni grobovi u pravilu su odvojeni i ne poništavaju jedni druge (Važarova 1976: 84, 174).

Ako se sada vratimo Glavicama, na položaju Jojinih kuća, pa i Gluvinih kuća II, može se, jednako kao u Dubravicama, pretpostaviti prvotno paljevinsko groblje te nastavak sahranjivanja na istom mjestu nakon prelaska na inhumaciju. Možda će situacija postati jasnija kada budu završena istraživanja na položaju Gluvinih kuća II.

Što se tiče datiranja paljevinskih grobova dosadašnji prijedlozi oslanjali su se uglavnom na povijesne podatke o doseljenu Hrvata, pa su se na tragu tih razmišljanja ovi nalazi datirali oko sredine ili u drugu polovinu 7. stoljeća. Veliki problem pri takvoj dataciji leži u činjenici da je, u okviru najstarijih starohrvatskih kosturnih grobalja u Dalmaciji, teško izdvojiti grobove koji bi se sa sigurnošću datirali u 8. stoljeće.

B. KOSTURNI GROBOVI STARIJEG SLOJA

Ukupno ih je 29 na četiri položaja:

GLUVINE KUĆE - grobovi 1 i 10

GLUVINE KUĆE II - grobovi 24 i 25

LISKE - grob 1

JOJINE KUĆE - grobovi 1-8, 9/15, 10-14, 25-33

KONGOR - grob 1

Svi su grobovi poslagani u redove. Osim u tri slučaja, orijentirani su u pravcu zapad-istok s vrlo izraženim odklonima k jugozapadu i sjeveroistoku. Glave pokojnika su na zapadu. Kod tri groba zabilježena je orijentacija sjever-jug, odnosno jug-sjever. U grobu 28 kod Jojinih kuća glava pokojnika nalazi se na sjeveru (prilog 5) jednako kao i u grobu 10 na prvom položaju kod Gluvinih kuća, dok se glava pokojnika u grobu 1 na istom položaju nalazi na jugu (prilog 1). Pojava pojedinih grobova (dva, tri ili četiri) orijentiranih u pravcu sjever-jug ili jug-sjever između pretežno prema izlazu sunca orijentiranih grobova u okviru grobalja na redove, registrirana je kod nas na nekoliko vrlo ranih kosturnih grobalja (Stankovci kod Benkovca, Kašić-Maklinovo brdo, Biskupija-Bračića podvornice). Grobovi orijentirani sjever-jug ili jug-sjever češće se javljaju na grobljima 7. i 8. st. u Istri (Marušić 1979: 129) kao i u okviru grobalja Kalaja Dalmaces kulture u Sjevernoj Albaniji

(Rajterič-Sivec 1976: 555). Da li se radi o slučajnosti ili suprotna orijentacija ima neko drugo značenje, ne može se reći, budući da se ti grobovi ničim ne razlikuju od ostalih.

U svim grobovima bio je sahranjen po jedan pokojnik, osim u grobu 11 na Jojinih kućama gdje je zabilježen istovremeni ukop dvaju pokojnika (majka i dijete). Na položaju Jojinih kuća otkriven je i jedan kenotaf, odnosno prazna zemljana raka označena kao grob 12. Svi pokojnici imali su ruke ispružene niz tijelo.

Većina grobova je u običnim zemljanim rakama. Samo u 7 slučajeva zabilježeni su grobovi s kamenom arhitekturom ukopani na istoj dubini i istom nivou kao i grobovi u zemljanim rakama. Neke od zemljanih raka djelomično su obložene nepravilno raspoređenim kamenom. U slučaju groba 32 kod Jojinih kuća, neobrađene ploče postavljene su okomito iznad glave i ispod stopala pokojnika, u grobu 3 na istom položaju iznad glave pokojnika okomito je zabijena rimska tegula. U grobu 10, na prvom položaju uz Gluvine kuće, pokojnik ukopan u običnoj zemljanoj raci bio je prekriven kamenim pločama. Sve navedene karakteristike i običaji, vezani uz sahranjivanje u običnim zemljanim rakama, već su mnogo puta registrirani u okviru najstarijih starohrvatskih kosturnih grobalja (Belošević 1980).

U dva su groba zapaženi tragovi drveta unutar grobnih raka. U grobu 8 kod Jojinih kuća tragovi daske uz rub rake zapaženi su uz lijevu, a u grobu 25 na položaju Gluvine kuće II uz desnu stranu pokojnika. Možda se radi o ostacima lijesa ili o daščanim okvirima. Kod nas su drveni ostaci unutar grobova dosad registrirani samo na rijetkim nalazištima poput Crkvine i Bračića podvornica u Biskupiji i Vukovića mosta u Koljanima (Marun 1897-1898), a arheološki dokumentirani na Ždrijcu u Ninu (Belošević 1980: 75), Ostrovici kod Bribira (Burić-Delonga 1998: 20-21) i Dubravicama kod Skradina (Gunjača 1995: 160-161). U vezi s grobovima u zemljanim rakama treba zapaziti i učestalu pojavu velikih nakupina žučkaste gline unutar raka, a tragovi gline zapaženi su, u manjoj mjeri i na sastavcima ploča na grobovima s kamenom arhitekturom. Premazivanje grobova glinom vršilo se da bi se spriječio smrad tijela u raspadanju, pa pojava takvih nakupina unutar zemljanih raka može također upućivati na postojanje drvenih lijeso⁵.

Kosturni grobovi starijeg sloja u Glavicama pokazuju veliku sličnost sa starijim kosturnim grobovima u Dubravicama gdje su također u istom sloju i na jednakoj dubini, ukopani grobovi s kamenom arhitekturom i grobovi u zemljanim rakama s različitim vrstama drvenih okvira i oplata (Gunjača 1995: 160-168). Slična se situacija na temelju zabilješki fra Luje

⁵ Potvrdu ovoj pretpostavci pronalazimo u jednoj zabilješci fra Luje Maruna, koja se odnosi na grobove na Bračića podvornicama u Biskupiji gdje se izričito kaže da su drveni lijesovi bili premazani glinom. (Notesi: 1897-1898).

Maruna može pretpostaviti i na Bračića podvornicama u Biskupiji (Marun 1897-1898). U Stankovcima kraj Benkovca u istom se sloju javljaju grobovi s kamenom arhitekturom i grobovi u običnim zemljanim rakama. Raznovrsna arhitektura grobova i različito oblikovanje grobnih raka unutar istoga sloja ne odražava se u inventaru grobova, koji je u svima podjednak.

U većini grobova u zemljanim rakama glava pokojnika ležala je na nepravilnoj ploči muljike kao uzglavlju ili jastuku. Kameni jastuci ispod lubanja prisutni su na gotovo svim grobljima u Dalmaciji, koja imaju grobove ukopane u običnim zemljanim rakama (Belošević 1980), a registrirani su i u okviru grobalja 7. i 8. stoljeća u Istri (Marušić 1967). Posebno je interesantan nalaz u grobu 11 na Jojinim kućama, gdje je glava pokojnice bila položena na uzglavlje načinjeno od kositrenih cjevčica i alkica međusobno isprepletenih tkaninom (T. V, 1), koja se na njima u tragovima sačuvala, što je prvi takav zabilježen slučaj na našem području.

Dvanaest je grobova sadržavalo nalaze. Najbrojnije su keramičke posude i željezni noževi. Među nalazima su i željezno šilo (grob 24 na Gluvinim kućama II), željezni vrh strijelice oblika lastina repa (Kongor), brončani lijevani prsten u obliku tankog kolutića (grob 25 na Gluvinim kućama II) i tri staklena privjeska ogrlice (grob 3 na Jojinim kućama).

O ovim nalazima, budući da ih je većina još u procesu čišćenja i konzervacije, tek nekoliko općenitih napomena

Sedam je grobova sadržavalo keramički materijal, od toga dvije čitave posude, a u pet grobova zabilježeni su veći fragmenti namjerno razbijenih posuda.

Osim posuda, zabilježen je i veći broj željeznih noževa manjih dimenzija (8-12 cm). Ukupno ih je 11 u 7 grobova, od toga u 2 groba po dva primjerka. Svi su bili položeni s lijeve ili desne strane karlice pokojnika.

Željezna šila, poput primjerka iz groba 24 na Gluvinim kućama II (T. VI, 1), predstavljaju relativno rijedak nalaz. Ovi predmeti kojima prava funkcija nije utvrđena (vjerojatno se radi o alatu ili priboru u svakodnevnoj upotrebi), poznati su kao grobni nalazi još iz kasnoantičkog vremena, a zastupljeni su i u okviru grobalja na redove iz razdoblja Velike seobe naroda. Kod nas je nalaz dvaju šila zabilježen na kompleksnom groblju Kašić-Glavčurak (Belošević 1968: 229, T. VII, 4, 15), a otkrivena su, zajedno s drugim željeznim alatima, u grobu koji se pripisuje autohtoncu-zanatliji. Nalazi sličnih šila registrirani su u grobovima u Kranju, Rifniku i Rakovčanima kod Prijedora (Miletić 1970: 149, T. II, 12), a također se pojavljuju u alamanskim, bajuvarskim i franačkim grobovima u rasponu od 5. do 8. stoljeća (Miletić 1970: 149-150; Belošević 1980: 121). Šila sličnog oblika pojavljuju se i u grobovima 8. i 9. st. na bugarskom prostoru (Važarova 1976: 114). U okviru naših ranosrednjo-vjekovnih grobalja dolaze samo uz

muške pokojnike, a obično su u grobu udružena s jednim ili dva željezna noža, što je slučaj kod našeg groba 24 (T. VI, 2). Nalaze se isključivo u horizontu grobova s priložima keramičkih posuda i to samo na najstarijim starohrvatskim kosturnim grobljima. Najviše ih potječe sa Ždrijca (17), pronađena su u grobovima na Maklinovu brdu u Kašiću (4), u Stankovcima kod Benkovca (2) a nekoliko ih potječe iz razorenih grobova na nalazištima Biljane Donje-Trljuge/Pržine (Belošević 1980: 120-122), Jasensko kod Sinja (Milošević 1984: 196-199) i Rešetarica kod Livna (Petrinc-Šeparović-Vrdoljak 1999: 33, 88, kat. 234). Tri primjerka otkrivena su u Istri u Velom Mlunu, te Zajčjem Brijegu i Mejici kod Buzeta, u okviru grobalja 7. i 8. stoljeća (Marušić 1967: 337; Belošević 1980: 121). Šila otkrivena na slavenskim grobljima Austrije, Moravske, Slovačke i Mađarske oblikom se razlikuju od naših primjeraka, pa ih ovdje ostavljamo po strani.

Željezni vršci strijelica pojavljuju se često u okviru naših ranosrednjovjekovnih grobalja, a primjerci oblika "lastin rep" slični nalazu s Kongora (T. III) otkriveni su u grobovima na Ždrijcu i u Stankovcima kod Benkovca (Belošević 1980: 104-105). Pojavljuju se i u okviru barbariziranih grobalja 7. i 8. stoljeća u Istri (Marušić 1979: 135).

Obični lijevani brončani prsten oblika koluta spada među sasvim rijetke nalaze; tri slična primjerka otkrivena su na Ždrijcu u Ninu (Belošević 1980: 94). Grobove iz kojih potječu, bez objašnjenja, pa se može pretpostaviti na temelju stratigrafskih pokazatelja, Belošević smatra najstarijima na cijelom groblju i datira u prvu polovinu 8. stoljeća. Slični brončani kolutići potječu iz groba 132 na Strančama u Vinodolu (Cetinić 1998: 170, 210, T. 9, 1-2), koji je datiran oko sredine 8. stoljeća.

Na ogrlicu iz groba 3 na Jojinim kućama bili su nanizani crna staklena prstenasta perla s bijelom valovnicom (T. VI, 3c), kasnoantički amulet-privjesak od tamnog stakla (T. VI, 3b) i valjkasta millefiori perla u raznim valovitim nijansama zelene boje (T. VI, 3a). Staklene perle, bilo da su zastupljene sa svega nekoliko komada (2-3) ili kao dijelovi većih ogrlica, vrlo su čest nalaz u grobovima s još izraženim poganskim običajima ukapanja pa se mogu smatrati karakterističnim nalazom u tom horizontu grobova. Brojno su zastupljene na Ždrijcu i drugim istovremenim grobljima u Dalmaciji (Belošević 1980), gdje su datirane u 8. i prvu polovinu 9. stoljeća, a pojavljuju se i u grobovima 7. i 8. stoljeća u Istri. (Marušić 1979: 132-133). Millefiori perle, također se, doduše u znatno manjem broju, pronalaze u ogrlicama u Dalmaciji i Istri. Kao najbliža analogija perli iz groba 3 na Jojinim kućama može se navesti ona iz groba 33 u Dubravicama kod Skradina, nađena na predjelu vrata pokojnice, zajedno s pozlaćenim dugmetom germanske fibule (Gunjača 1989). Slične su perle otkrivene i u grobu 20 na Vrhju kod Brkača (Marušić 1979: 132). Javljaju se i raskošnije kuglaste perle

poput primjerka iz groba 326 na Ždrijcu (Belošević 1983-1984: 58) i mozaičaste millefiori perle.

Među grobovima starijeg sloja posebno se ističu dva ženska groba (grob 1 na Gluvinim kućama i grob 11 kod Jojinih kuća) i to kao cjeline i zbog pojedinih nalaza koje sadržavaju. Riječ je o veoma rijetkim ili pak dosad slabo arheološki dokumentiranim nalazima, pa ćemo im stoga na ovom mjestu posvetiti više pažnje.

Grob 1 s Gluvinih kuća (T. IV) već je publiciran, ali su u toj prigodi netočno prikazane okolnosti otkrića što je na kraju rezultiralo neprihvatljivom interpretacijom cijelog nalaza (Milošević 1998: 111-126). Svi predmeti u grobu, naime, pripadali su istoj pokojnici.⁶ To su par naušnica, koje u širem smislu pripadaju zvjezdolikom tipu, 2 prstena od brončanog raskovanog lima s ovalnim proširenjem ukrašenim graviranim ornamentom križa, koštani iglenik sa željeznom iglom i brončanom alkom o kojoj je visio, željezni nož, keramička posuda i dva predmeta rimske provenijencije (brončano zvono i fibula).

Dosad neobjavljeni grob 11 s Jojinih kuća (T. V) bio je ukopan u običnoj zemljanoj raci, a u njemu je bila sahranjena žena s djetetom u naručju. Ispod glave je imala prostirku načinjenu od kositrenih cjevčica i alkica sa sačuvanim tragovima tkanine. Uz glavu pokojnice otkrivena su tri para srebrnih karičica, a na predjelu vrata privjesci ogrlice, koja se sastojala od šupljih jagodica od srebrnog tiještenog lima, staklene pozlaćene višedjelne perle i narebrene srebrne cjevčice. Također je pronađen djelomično sačuvan prsten od raskovanog srebrnog lima ukrašen graviranim motivom i željezni nožić.

Najprije riječ-dvije o naušnicama zvjezdolikog tipa, koje su, na žalost, dosta oštećene pa im nije u potpunosti sačuvan ukras karike (T. IV, 3). Jedan kraj karike završava im kvačicom, a drugi je izvijen prema van, tvoreći petlju u koju se kvačica zadijevala prilikom pričvršćivanja. Donja polovina karike bila je, s objiju strana, ukrašena trokutićima formiranim od zrnaca izvedenih u tehnici lijevanja, koje imitira granulaciju. S ovim se naušnicama direktno mogu usporediti samo rijetki slični primjerci poput zlatne lijevane naušnice iz Visočana pored Nina (Belošević 1965: 149, sl. 3), para srebrnih naušnica iz groba 227 na Ždrijcu s pseudogranuliranim ukrasom u obliku visećeg trokutića (Belošević 1980: T. XLIII, 25-26) i srebrne lijevane naušnice zvjezdolikog tipa iz Dubravica kod Skradina (Gunjača 1995: 162; 286, sl. 13). Za usporedbu donekle može poslužiti i par srebrnih lijevanih naušnica iz groba 48 na Ždrijcu (Belošević 1980: T. XXXVI, 6-7). Uzor ovakvim naušnicama vjerojatno su bile pretežno zlatne naušnice izvedene u tehnici filigrana

i granulacije poput primjeraka iz Solina i Golubića kod Knina (Karaman 1940: 22) i nekoliko naušnica s nepoznatih nalazišta, koje se čuvaju u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika, a potječu iz okolice Knina (Karaman 1930-1934: 84-85). Navedenim se nalazima mogu pribrojati i nedavno otkrivene, naušnice iz groba 41 uz crkvu Sv. Asela u Ninu (HiK-Rasprave 2000: 62-63). Riječ je o nakitu koji pripada sredozemnom krugu bizantskog zlatarstva, a okvirno se datira u 7. stoljeće. Problem predstavlja činjenica da niti za jedan od tih nalaza nisu poznate okolnosti otkrića, a rezultati istraživanja u Ninu još nisu publicirani (Kolega 1996: 43-48).

Veoma zanimljivim u istom kontekstu pokazuju se i nalazi srebrnih karičica iz groba 11, osobito najveći par (T. V, 4). Donja polovina karike romboidnog je presjeka i ukrašena nizom graviranih rombova. Karike se prema krajevima stanjuje; jedan završava kvačicom, a drugi je izvijen prema van tvoreći petlju u obliku slova S. Analognih primjeraka je vrlo malo; identičan par karičica potječe iz već spomenutog groba 41 uz crkvu Sv. Asela u Ninu (HiK-Rasprave 2000: 62-63), jedna iz groba 112 u Grborezima kod Livna (Bešlagić 1964: 30, T. XIX-XX), a jedna, s Bračića podvornica u Biskupiji (HiK-Katalog 2000: 237; IV, 197). Sve se ove karičice bitno ne razlikuju u kvaliteti izrade.

Dva para običnih karičica načinjenih od tanke srebrne žice s krajevima koji završavaju kukicom i prema van izvijenom petljom mogu se, također, smatrati vrlo rijetkim nalazima (T. V, 2-3). Slični primjerci, od kojih neki poput najvećeg glavičkog para imaju petlju povijenu u obliku slova S otkriveni su u 11 grobova na Ždrijcu, u 2 groba na Maklinovu brdu u Kašiću, jedan par potječe s Razbojina u Kašiću, a jedan iz Biljana Donjih, s položaja Trluge/Pržine (Belošević 1980: T. XLIII, 3-4, 7-12). Tri karičice otkrivene su u grobu 112 u Grborezima kod Livna (Bešlagić 1964: 30, T. XIX-XX), jedna je pronađena u Dubravicama kod Skradina, u istom grobu s lijevanom zvjezdolikom naušnicom (Gunjača 1986: 128), a jedan par u grobu 21c na Greblju u Ostrovici (Burić-Delonga 1998: 18, sl. 23). Većina ih je srebrna, samo je nekoliko zlatnih. Ovim se nalazima može pridružiti i zlatna karičica iz groba 5 s južne strane bazilike na Crkvini u Biskupiji (HiK-Katalog 2000: 214; IV, 43).

Srednjem paru glavičkih karičica karike su na tri mjesta ukrašene urezanim trima paralelnim linijama i to je na našem području jedini tako ukrašen par (T. V, 3). Stoga se za njih, kao dalja paralela, može navesti par naušnica iz groba 186 na slavenskom groblju Gusen-Berglitzl u Gornjoj Austriji (Tovornik 1985: 248, T. XXXIV). Te naušnice imaju srebrnu

⁶ Drugi kostur potječe vjerojatno iz nekog od grobova mlađeg sloja, odakle je uklonjen prigodom kasnijeg ukapanja. Kostu su, u hrpi, bile stavljene u južni dio groba preko lubanje kostura "in situ", koja je tada oštećena.

kariku s kvačicom i prema van izvijenom petljom, ukrašenu urezanim linijama, raspoređenim identično kao na glavičkom paru. Naušnice iz Gusena pripadaju tipu naušnica s jajolikom, horizontalno postavljenu srebrnom jagodom s umetcima od stakla, a taj tip zastupljen je na bajuvarskim grobljima kao i grobljima 8. stoljeća u Južnoj Njemačkoj. Javljaju se već od sredine 7. stoljeća, a u upotrebi su do početka 9. stoljeća (Tovornik 1985: 204). Grob iz kojeg potječu jedan je od najstarijih na spomenutom groblju i datiran u kraj 8. stoljeća. Sličan ukras zapaža se i na srebrnim narukvicama i iglama iz bajuvarskih grobova na nalazištu Linz-Zizlau (Ladenbauer-Orel 1960: T. 2/G-25; T. 13/G-139).

Oba glavička groba sadržavala su prstenje od raskovanog lima s ovalnim ili rombičnim proširenjem i graviranim ukrasom. Dva brončana prstena iz groba 1 na Gluvinim kućama imaju ukras u obliku križa s po jednom kružnicom s točkom u sredini na vrhu svakog kraka, a to je ustvari kasnoantički motiv koncentričnih kružnica (T. IV, 1-2). Isti ukras nazire se i na srebrnom prstenu iz groba 11, koji nije u potpunosti sačuvan (T. V, 5). Ostavljajući ovdje po strani veći dio slično oblikovanog neukrašenog prstenja ili onog s jednostavnim geometrijskim ukrasom, kao direktne analogije glavičkom prstenu mogu se navesti tek dva prstena iz grobova 40 i 41 na Maklinovu brdu u Kašiću (Belošević 1982: Y 272-274). Ta su oba prstena ukrašena križem s kružnicama s točkom na vrhu krakova, kombiniranim sa slovom X (također sa sitnim kružnicama na vrhu krakova) što je ustvari osmerokraki križ odnosno Kristov monogram. Sličan ukras nazire se i na jednom od prstenova iz groba 54 na Ždrijcu (Belošević 1980: T. XXXVI, 13). Također treba spomenuti prsten iz groba 53 na Maklinovu brdu koji ima ugraviran križ s krajevima koji se račvaju, te prsten s urezanim pentagramom iz groba 324 na Ždrijcu (Belošević 1980: T. XLIII, 30). Kao dalje paralele može se navesti brončano prstenje s grobalja 7-8. stoljeća u Istri (Marušić 1967: 338) osobito ono s Vrha kod Brkača (Marušić 1979: 133) i pojedine primjerke iz Sjeverne Albanije pronađene u okviru arheološkog horizonta Kalaja Dalmaces kulture (Rajterič-Sivec 1976: 571, T. II, 10-11). Ovakvo prstenje nastaje po uzoru na kasnoantičko prstenje s kršćanskom simbolikom, a predlošcima za naše primjerke možemo smatrati prstenje poput dvaju srebrnih prstenova s križem i golubicama iz Vrlike i sa Škripa na otoku Braču (Gjurašin 1990: 257). Ti su prsteni međusobno veoma slični, a razlikuju se tek u detaljima. Na osnovi stilskih odlika i izbora motiva datirani su u 6. stoljeće (Gjurašin 1990: 260-261). Ovdje svakako treba istaknuti nedavni nalaz zlatnog prstena, koji je gotovo identičan navedenim primjercima, a oblikovanjem središnjeg ukrasa s osmerokrakim križem bliži je vrličkom prstenu. Zanimljivo je da je pronađen u grobu 41 uz crkvu Sv. Asela u Ninu. Ninski grob sadržavao je još tri srebrna prstena od kojih dva na središnjem proširenju imaju urezan obični grčki križ

u točkastoj kružnici (HiK-Rasprave 2000: 62-63). Urezani križevi i pentagrami, osim na prstenu, pojavljuju se i u dnu okova bizantskih kopči tipa Korint, koje se datiraju oko sredine i u drugu polovinu 7. stoljeća (Vinski 1967: 25-27). S našeg područja takvi primjerci potječu s Majsana (Vinski 1967: T. XIX, 1-2), iz Velog Mluna (Vinski 1967: T. XVIII, 2) i Siska (Vinski 1967: T. XVIII, 2). Možda je zanimljivo napomenuti da je motiv križa s točkicama u kružnici na vrhu krakova, identičan onom na glavičkom i srodnom prstenu, urezan i na ukrasnoj brončanoj pločici iz groba 139 na bajuvarskom groblju Linz-Zizlau (Ladenbauer-Orel 1960: T. 13, 3) datiranom također u 7. stoljeće.

Veoma rijetkim nalazima pripada ogrlica iz groba 11 na Jojinim kućama sastavljena od šupljih jagodica od srebrnog lima, staklene pozlaćene višedjelne perle i narebrene srebrne cjevčice (T. V, 7). Sličan nalaz potječe iz groba 112 u Grborezima kod Livna gdje su, osim srebrnih tještenih jagodica, na ogrlicu bile nanizane modre i žute zrnate prelice (Bešlagić 1964: T. XIX-XX). Iz groba 127 na Strančama u Vinodolu potječe veća ogrlica sastavljena od žutih i modrih staklenih perlica i srebrnih jagoda ukrašenih filigranskom žicom (Cetinić 1998: 208, T. 7). Gotovo identične ogrlice iz groba 53 na Maklinovu brdu (Belošević 1980: T. XXXV, 3) i groba s Bračića podvornica u Biskupiji (HiK-Katalog 2000: 197; IV, 24a) sadržavale su po dvije zlatne jagodice od tještenog lima i staklene perle. Na ogrlicu s Bračića podvornica bile su nanizane i višedjelne pozlaćene perle poput one iz glavičke ogrlice. Tri srebrne jagodice bile su, zajedno sa staklenim perlicama, dvodjelnim pozlaćenim perlicama, milefiori valjkastom perlom i ulomkom ušća svjetlozelene čaše nanizane na ogrlicu u grobu 21 na Vrhu kod Brkača (Marušić 1979: 124, T. III).

Ovdje se može još spomenuti luksuznije izrađene ogrlice koje su sastavljene isključivo od zlatnih jagodica ukrašenih filigranom i granulacijom iz Golubića kod Knina (HiK-Rasprave 2000: 61), Trilja kod Sinja (HiK-Katalog 2000: 349; IV, 250d) i Višića kod Čapljinje (HiK-Katalog 2000: 351; IV, 253b) čime je repertoar takvih nalaza u nas iscrpljen. Ogrlice od jagodica smatraju se, poput zvjezdolikih naušnica i karičica sa S-petljom, proizvodima kasnoantičkih bizantskih radionica na Sredozemlju, a datiraju se od 7. do sredine 9. stoljeća.

Na kraju preostaje još koštani iglenik sa sačuvanom željeznom iglom i brončanom alkom za vješanje, pronađen na desnoj strani prsnog koša pokojnice u grobu 1 na Gluvinim kućama (T. V, 4). Igljenik je cilindričnog presjeka, a ukrašen je urezanim geometrijskim motivima; trokutima i cik-cak linijama. S našeg su nam područja poznata samo još četiri primjerka, iz grobova 48, 54, 65 i 227 na Ždrijcu u Ninu, a ostaci jednog uništenoga iglenika otkriveni su na Maklinovu brdu u Kašiću (Belošević 1980: 124-125). Također ih navodi fra Lujo Marun među nalazima s Bračića podvornica u Biskupiji (Marun 1897-1898).

Jedan iglenik potječe s groblja prve polovine 9. stoljeća u Brodskom Drenovcu. Neukrašeni koštani iglenici ili primjerci ukrašeni tokarenim ornamentom uobičajeni su prilog avarskih ženskih grobova (Szöke 1992: 142). Također su brojno zastupljeni u ranosrednjovjekovnim grobovima 8. i 9. stoljeća u Bugarskoj (Važarova 1976: 8, 200). Pojavljuju se u okviru slavenskih groblja Moravske (Dostal 1966: 211), Mađarske, Austrije i Slovačke (Szöke 1992: 142-146). Dosad ih je, na tom prostoru otkriveno osamdesetak (Szöke 1996: 88) a osim koštanih pronalaze se i ukrašeni ili neukrašeni brončani i željezni iglenici. Većina ih je kružnoga presjeka, najčešće su ukrašeni tokarenim snopovima linija ili mrežastim motivom, a ponekad kombinacijom jednog i drugog ornamenta. Datiraju se uglavnom u 9. stoljeće. Najstarijima se smatraju željezni iglenici koji se pojavljuju u ženskim grobovima karolinškog vremena u Zapadnoj Evropi, dok su na istočnoj periferiji carstva brojniji brončani iglenici. Najstariji brončani primjerak potječe iz Krungla, gdje je na temelju križne fibule datiran u kraj 8. stoljeća. (Szöke 1992: 146). Naši primjerci, koji su svi koštani, cilindrično ili četvrtasto oblikovani, te bogato ukrašeni geometrijskim motivima znatno se razlikuju od gore navedenih iglenika, a i puno se rjeđe pojavljuju u grobovima.

Grob 1 na Gluvinim kućama kao cjelina, lijevanim je srebrnim zvjezdolikim naušnicama i iglenikom, povezan s grobovima 48 i 227 na Ždrijcu, koji sadrže, udružene unutar iste cjeline, ove izuzetno rijetke predmete. U sva tri groba uz iglenik se nalazio i željezni nožić, a u grobu 48 kao i u glavičkom grobu 1 priložena je i keramička posuda. Sa ždrijačkim grobom 54 glavički grob povezuju, udruženi unutar iste cjeline, iglenik i prsten s križem formiranim od kružnica s točkicama, te ponovno željezni nožić. Ovo treba imati u vidu jer su lijevane zvjezdolike naušnice, iglenici, a isto tako i na specifičan način ukrašeni prsteni s ovalnim i rombičnim proširenjem, općenito malobrojni. Kao pojedinačni primjerak naušnicama iz groba 1 tehnikom izrade i oblikom ukrasa najsličnija je zlatna lijevana naušnica iz Visočana kod Nina.

Grob 11 s Jojinih kuća, pak, kao cjelina, s tri para karičica, ogrlicom i prstenom najbolje se može povezati s grobom 112 u Grborezima. S tim ga grobom još uže vezuju identične srebrne karičice s graviranim nizom rombova, srebrne karičice s kvačicom i prema van izvijenom petljom, te srebrne tještene jagodice u ogrlici, a također i željezni nožić. Karičica s graviranim nizom rombova i ogrlica sa staklenim i metalnim jagodicama vezuju grob 11 i uz Bračića podvornice u Biskupiji, gdje se identičan nakit pojavljuje u dva različita groba. Interesantna je činjenica da su karičice s graviranim rombovima otkrivene u grobu 41 uz crkvu Sv. Asela u Ninu, koji se pak vezuje uz skupinu nalaza golubičkog tipa, a sadržava i zvjezdolike naušnice, te prsten s križem i golubicama poput primjeraka iz Škripa i Vrlike. Već je istaknuto da za

veći dio tih predmeta nisu poznate okolnosti otkrića, čime je ostalo otvoreno pitanje njihove datacije kao i njihovih nositelja, a time i datacije mladih lijevanih primjeraka koji nastaju po njihovu uzoru.

Prvi se ovim problemom pozabavio Karaman uzevši u razmatranje nalaz iz Golubića, za koji je ustvrdio da pripada vremenu od 6. do 8. stoljeća, a na osnovu analogija na langobardskom groblju Castel Trosino, vremenski ga smjestio u prvu polovinu 7. stoljeća (Karaman 1940: 22; Karaman 1952: 66-67). To je detaljnije razradio Vinski raspravljajući o zvjezdolikim naušnicama (Vinski 1952: 29-52; Vinski 1955: 231-237). Upozorio je na slične nalaze s bizantske Sicilije i datirao skupinu nakita tipa Golubić u 7. stoljeće, dopuštajući mogućnost njegova korištenja i u 8. stoljeću. Vinski, pa kasnije i Karaman, smatrali su nositeljima toga nakita neslavensko stanovništvo kasnoantičke Dalmacije. To je mišljenje u domaćoj arheološkoj literaturi uglavnom prihvaćeno i do danas je ostalo nepromijenjeno.

Ako se prihvati datacija u 6. ili prvu polovinu 7. stoljeća, treba zapaziti da poznata i sustavno arheološki istražena groblja toga vremena, na tlu provincije Dalmacije i susjednih područja (Vinski 1969: 175-176), ne sadržavaju niti jedan primjerak nakita, koji bi imao direktnu analogiju u bilo kojem predmetu iz skupine nalaza golubičkog tipa. Ovdje nas prvenstveno zanimaju nalazi s groblja bližih području današnje Dalmacije. Srebrne lijevane naušnice s ukrasom pseudogranuliranih trokutića poznate su, doduše, iz grobova na Greblju u Kninu (Vinski 1989: 30; T. XIII, 10), Glavučurku u Kašiću (Belošević 1968: 228; T. X, 18-19) i Koritima kod Duvna (Miletić 1979: 156; T. III, 59) koji se pripisuju kristijaniziranom stanovništvu 6. stoljeća. N. Miletić smatra da potječu iz iste radionice za koju drži da bi mogla biti u Saloni (Miletić 1979: 156). Raspravljajući o ovoj vrsti naušnica Vinski, međutim, ističe da su nastale po uzoru na raskošne zlatne naušnice poput golubičkih (Vinski 1989: 30) što ne djeluje uvjerljivo, imajući prije svega u vidu činjenicu da s golubičkim i srodnim nakitom, puno više sličnosti pokazuju mlađi glavički, ždrijački i dubravički primjerci. Stoga bi se pretpostavka o lijevanim imitacijama istovremenih kvalitetnijih primjeraka, izrađenih superiornijom zlatarskom tehnikom, prije mogla odnositi na naše nalaze negoli one iz 6. stoljeća, odnosno, ukoliko su ti predmeti služili kao uzor za izradu jednostavnijih, lijevanih varijanti, poput glavičkih zvjezdolikih naušnica, onda moraju biti vremenski bliži njima. Odbacivanjem predložene datacije nalaza golubičkog tipa u kraj 6. ili u prvu polovinu 7. st., kao logična pretpostavka nameće se njihovo vremensko smještanje u drugu polovinu 7. stoljeća. Pri tom ne treba zaboraviti već prethodno, u vezi s interpretacijom i datiranjem paljevinskih grobova naglašenu činjenicu, da u sklopu najstarijeg horizonta starohrvatskih groblja, nisu utvrđeni kosturni grobovi, koji bi se mogli datirati u 7. stoljeće, pa sukladno tomu niti grobovi s nalazima tipa Golubić. Najstarijima

na tim grobljima, kao što je slučaj u Glavicama, pokazuju se paljevinski grobovi, preslojeni upravo kosturnim grobovima s nakitom, za koji se općenito drži da mu je uzor u nakitu golubičkog tipa. Već je istaknuto, da se ti grobovi, zbog izraženih poganskih običaja, osobito vidljivih u prilaganju keramičkih posuda, ne mogu pripisati starosjedilačkom stanovništvu Dalmacije, barem ne u onom smislu, u kojem se, pozivanjem na njihov inventar, u dijelu arheološke literature, nastoji ukazati na etnički kontinuitet (Milošević 1989; Milošević 2000). Osim osnovnog problema uzrokovanog dvojbenom datacijom nalaza golubičkog tipa kao uzora za izradu jednostavnijih lijevanih varijantni nakita, datacija grobova koji sadrže takav nakit ostaje problematična i zbog toga što su uglavnom okruženi grobovima s vremenski teško opredjeljivim keramičkim i željeznim predmetima. Boljem sagledavanju situacije prepriječila se i činjenica da do danas ne poznajemo niti jedno ukopište na kojem bi se, u redosljedu sahranjivanja, kasnoantički grobovi doticali s grobovima novonaseljenog slavenskog stanovništva. Groblja na kojima je takva situacija uočena i koja su sustavno istražena (npr. Kašić-Glavčurak) uglavnom su već prethodno u znatnoj mjeri devastirana.

Barem malo svjetla u iznesene probleme unose nalazi iz Škripa i Nina.

Srebrni prsten iz Škripa na Braču, koji ima analogije u prstenju iz Vrlike i Nina, ali je od njih lošije izrađen i razlikuje se u pojedinim detaljima, otkriven je u sklopu manjeg groblja, koje se pripisuje starosjedilačkom stanovništvu Dalmacije. Zanimljivo je, da je na temelju stilskih odlika prstena, čitavo groblje vremenski smješteno u 6. st., no bez drugih arheoloških argumenata, koji bi potkrijepili takvu dataciju (Gjurašin 1990: 251-264). Ništa, međutim, ne priječi datiranje ovoga groblja u 7. stoljeće, čak i u sam kraj toga stoljeća, pa niti činjenica da se na njemu pokopava starosjedilačko stanovništvo, jer su se na otoku, kao izoliranom području, za razliku od situacije u kopnenom dijelu Dalmacije, takve zajednice mogle neko vrijeme očuvati. Na tu mogućnost na neistraženim istočnojadranskim otocima već je upozorio Vinski (Vinski 1967: 27). Dataciju u 7. stoljeće još uvjerljivijom čini pojava gotovo identičnog prstena u dvojnog grobu 41 uz crkvu Sv. Asela u Ninu, koji u svakom slučaju premašuje 6. stoljeće. Taj je, pak, grob, prema oskudnim podacima iz kratkog izvještaja (Kolega 1996: 43-48), u kojem za njega nije predložena datacija, pripadao ukopištu manje kristijanizirane zajednice, smještenom unutar starije sakralne arhitekture. Kao nalazi u susjednim grobovima navedena su kresiva i koštani češljevi. Grob 41 zanimljiv je, ne samo zbog toga što se zvjezdolikim naušnicama i prstenjem s kršćanskom simbolikom vezuje uz skupinu nalaza tipa Golubić nego i zbog ostalog inventara. Već smo naveli da najveći par srebrnih karičica iz groba 11 na Jojinim kućama u Glavicama, kao i primjerci iz njemu srodnih grobova na Bračića podvornicama i u

Grborezima, imaju direktnu analogiju u jednom paru karičica iz groba 41 u Ninu. U tom se grobu također pojavljuju dva srebrna torquesa, vrsta nakita koju ponovno pronalazimo u grobu 112 u Grborezima, kao i u grobu 53 na Maklinovu brdu u Kašiću, a oba ta groba sadržavaju ogrlice s metalnim jagodicama i staklenim perlicama poput groba 11 na Jojinim kućama. Ninski grob uz to sadržava željezne nožice, staklenu perlu, glineni pršljen i kasnoantički novac, dakle brojne elemente, koji će biti karakteristični za žensku nošnju i općenito inventar ženskih grobova u sklopu najstarijih, poganski obilježenih starohrvatskih kosturnih grobalja na redove. Preuzimanje elemenata kasnoantičke ženske nošnje posljedica je susreta novonaseljenog stanovništva s tekovinama antičke civilizacije na Sredozemlju, a u manjoj mjeri, vjerojatno i rezultat određenih etnogenetskih procesa, koji se, na ovaj način, odražavaju u arheološkom materijalu.

Treba ukazati i na slijedeće; najveća koncentracija nalaza zlatnog nakita golubičkog tipa zapaža se na tri područja; u Solinu, u okolici Knina, te u Ninu i okolici. To su upravo ona mjesta, koja će u 9. stoljeću postati važni centri hrvatske kneževine. Zlatni je nakit i u kasnijim razdobljima izuzetno rijedak, a u 9. st. pronaći ćemo ga ponovo na tim mjestima; na Majdanu u Solinu, na Crkvini u Biskupiji i uz crkvu Sv. Asela u Ninu. Vrlo slična situacija naslućuje se i na dva značajna nalazišta u Zahumlju; na Mogorjelu i u Višićima kod Čapljine.

Što se pak tiče nalaza iz dvaju ženskih grobova u Glavicama, koji su polazište ovoj raspravi, mora se istaknuti dosad nezapaženu činjenicu da su naušnice zvjezdolikog tipa, kao i karičice ukrašene rombovima, zaista najrjeđi primjerci među općenito rijetkim nalazima nakita u najstarijim starohrvatskim kosturnim grobovima (one su znatno malobrojnije od npr. naušnica grozdolikog tipa o čemu će kasnije biti riječi). Također treba zapaziti da su unutar tri od četiriju grobova, koji su sadržavali zvjezdolike naušnice te naušnice udružene s koštanim iglenicama, a iglenici su dosad otkriveni samo u pet grobova i pojavljuju se znatno rjeđe nego drugi predmeti, koji se mogu smatrati priborom iz dnevne upotrebe. Izgleda da je pojava zvjezdolikih naušnica i iglenika ograničena na kraće vrijeme i da nakon toga nestaju iz upotrebe. Iz navedenih razloga, kao i zbog snažnog oslanjanja na skupinu predmeta golubičkog stila, grobove s takvim inventarom, a tu pripada i grob 1 s Gluvinih kuća, treba smjestiti u vrijeme neposredno nakon iščezavanja toga stila. Isto vrijedi i za karičice s rombovima iz groba 11 na Jojinim kućama, ne zaboravljajući pri tom ni drugi par karičica iz istoga groba, koji ima analogije na južnonjemačkom i gornjoaustrijskom prostoru, kao ni prstenje s križem formiranim od kružnica s točkicama s odgovarajućim paralelama na sjevernoalbanskom i istarskom prostoru. Ti se grobovi, s velikom vjerojatnošću, mogu datirati u 8. stoljeće, a s obzirom na stratografske pokazatelje u Glavicama tj. odnos starijih i mlađih kosturnih grobova, moguće ih

je opredijeliti u razdoblje iza sredine, dakle u drugu polovinu toga stoljeća.

Ovakav zaključak nužno iziskuje pretpostavku o dužem korištenju predmeta stila Golubić, koje bi prelazilo godinu 700. Kao vremenski okvir trebalo bi možda odrediti zadnju trećinu 7. i prvu trećinu 8. stoljeća s mogućim pomicanjem u oba pravca tj. prema sredini jednog i drugog stoljeća, uzimajući u obzir lokalne osobitosti različitih regija. Prihvatanjem takve datacije postaje uvjerljiviji u literaturi odbačen podatak o porijeklu vrličkoga prstena s križem i golubicama iz jednog od grobova uništenog ranog starohrvatskog groblja na Zdušu kraj Vrlike⁷.

Groblja s karakteristikama starijeg sloja glavičkih grobova i dosad je, veći dio domaće arheološke literature, približno točno smještao u rasponu od kraja 7. do sredine 9. stoljeća, no to je više činjeno na temelju pretpostavki baziranih na povijesnim podacima negoli uporišta u arheološkom materijalu. Prvi ih je, kao kosturna groblja iz vremena prije pokrštenja Hrvata, označio Karaman i datirao u 8. stoljeće (Karaman 1940: 20-24). Potom ih je Jelovina odredio kao kosturna groblja bez crkava i vremenski opredjelio od kraja 7. do kraja 8. ili prvih desetljeća 9. stoljeća (Jelovina 1976: 80-82). Belošević ih pak naziva kosturnim grobljima poganskog horizonta i smješta u 8. i prvu polovinu 9. stoljeća (Belošević 1980: 67-80; Belošević 1991-1992: 132-136). Na osnovu rezultata arheoloških istraživanja u Dubravcima kod Skradina Z. Gunjača predložio je da se ova groblja označe kao groblja na redove 8. i 9. stoljeća (Gunjača 1995: 168).

Posljednjih desetljeća u arheološkoj su se literaturi pojavila i drugačija mišljenja, prema kojima se dio grobova u okviru tih grobalja proglašava neslavenskima, pripisuje preživjelom kasnoantičkom stanovništvu i datira u 7. stoljeće (Milošević 1989; 1990), a u pojedinim slučajevima, kad su okruženi paljevinskim grobovima, tumači ih se kao dijelove romanoilirsko-slavenskih biritualnih grobalja (Milošević 2000). Na neodrživost ovakve interpretacije već smo ukazali. Drugi pak dio grobova vremenski se smješta iza godine 800. i pripisuje navodno tek tada doseljenim Hrvatima. To je učinjeno i pri objavi rezultata istraživanja s prvog položaja uz Gluvine kuće (Milošević 1997). Iznesen je i stav kako Hrvata, pa sukladno tome i starohrvatskih grobova, uopće nema do prve polovine 9. stoljeća kad se odjednom pojavljuju u velikom broju (Rapanić 1980), a iskazano je i mišljenje da kosturne grobove s izraženim poganskim običajima sahranjivanja treba datirati od 9. do kraja 11. stoljeća (Jakšić 1989). Također se, kod dijela autora, koji ne prihvaćaju takve interpretacije, osjeća neodlučnost kada je u pitanju 8. stoljeće, pa se, u najboljem slučaju,

govori o prijelazu 8./9. stoljeće. Ta "nevidljivost" nije, međutim karakteristična samo za prostor koji su naselili Hrvati, već je uočena i na drugim područjima napučenim Slavenima, na što ćemo na ovom mjestu tek ukratko ukazati.

Premda povijesno potvrđeno, prisustvo Slavena u alpskom i podunavskom prostoru, u neposrednom susjedstvu Bajuvara i Franaka, u 7. stoljeću nije ostavilo nikakva arheološkog traga (Szameit 1996: 320-325). Nisu poznati nalazi iz vremena doseljavanja, niti oni koji bi se mogli smjestiti u okvire 7. stoljeća. Prije svega, nedostaju dokazi o spaljivanju pokojnika. Ti Slaveni postaju odjednom arheološki vidljivi tek u prvoj polovini i oko sredine 8. stoljeća, i to kroz bogate grobove istaknutijih pojedinaca, opremljene nakitom, oružjem i oruđem, najprije u kasnomerovinskoj, a od sredine 8. stoljeća u ranokarolinškoj tradiciji, dakle tek kad ulaze u interesnu sferu franačke države. Od kasnobajuvarskih grobalja ova se groblja jasno razlikuju priložima hrane i keramičkih posuda

Slično se može zaključiti i za naša područja. U zadnjoj četvrtini 8. stoljeća, ekspanzijom franačke države na istok, odjednom, na isti način, kroz karolinško oružje i konjaničku opremu, postaje vidljiv istaknutiji sloj, kako ga naziva Karaman "hrvatskih plemenskih poglavica" u horizontu grobova s jako izraženim poganskim običajima sahranjivanja. Također treba ukazati na situaciju na slavenskim područjima sjeverno od granice avarskog kaganata. Tu se pak, već od sredine 6. stoljeća, mogu uočiti prvi Slaveni s karakterističnim elementima svoje rane kulture; ratarskim naseljima, ručno rađenom keramikom tzv. praškog tipa i paljevinskim grobovima (Polaček 1996: 328). Razvoj tih naselja može se kontinuirano pratiti tijekom 7. stoljeća. Problem predstavlja 8. stoljeće, krajem kojeg je, na tim istim područjima Češke, Moravske i Slovačke dokumentiran stanovit ubrzani gospodarski razvoj u naseljima (npr. Šarka, Mikulčice, Spišské Tomášovce), međutim nije otkriveno niti jedno groblje, koje bi se moglo datirati u 8. stoljeće. Čak uz naselje u Mikulčicama, koje će, kao što je poznato, sa svojim brojnim crkvama i grobljima u 9. stoljeću biti jedan od najznačajnijih centara moravske kneževine, nije zasad registrirano niti jedno groblje, koje bi se moglo datirati u 8. stoljeće, što izgleda gotovo nevjerojatno (Polaček 1996a: 329-330).

Što se situacije u Galvicama tiče kosturni grobovi starijeg sloja presložili su paljevinske, koji ne mogu biti mlađi od kraja 7. stoljeća. Nalazi iz dvaju ženskih grobova, osobito nakit, koji se snažno oslanja na skupinu predmeta golubičkog stila, kao i određene sličnosti s grobljima 7. i 8. stoljeća u Istri i Sjevernoj Albaniji dozvoljavaju da ih se vremenski opredjeli u 8. stoljeće.

⁷ Malobrojne neuništene grobove publicirao je D. Jelovina. O tome vidi: Jelovina 1983.

C. KOSTURNI GROBOVI MLAĐEG SLOJA

Ukupno ih je 47 (12 na Gluvinim kućama, 22 na Gluvinim kućama II, 13 na Jojinim kućama). Riječ je o grobovima u obliku sanduka naprijed navedenog trećeg tipa, no i među njima postoje razlike. Neki su izrađeni lošije, a obložne su im ploče s vanjskih strana poduprte kamenim klinovima, dok je izrada pojedinih dovedena do savršenstva, u nekim slučajevima čak i pokrovna ploča ne prelazi rubove grobnog okvira. To osobito dolazi do izražaja kod grobova na oba položaja uz Gluvine kuće. Također su poslagani u redovima i svi, bez izuzetka, orijentirani u pravcu zapad-istok s otklonima prema jugozapadu i sjevero-istoku.

Različito od situacije u starijem sloju, kod ovih je grobova u dosta slučajeva zabilježeno višekratno sahranjivanje, odnosno korištenje istoga groba dva, tri ili četiri puta. Ponekad su kosti prethodno sahranjenih skupljene u uglu groba, ali većinom su pokojnici polagani jedan preko drugoga. Svi kosturi, bez obzira na to koliko ih je sahranjeno u istom grobu, bili su orijentirani u pravcu zapad-istok i svi su imali ruke ispružene niz tijelo.

Nalazi u grobovima su rijetki; na Jojinim kućama tek u jednom grobu, na Gluvinim kućama II samo u trećini grobova, a na prvom položaju kod Gluvinih kuća u manje od polovine grobova. Radi se isključivo o nakitu i metalnim dijelovima odjeće pokojnika i niti u jednom slučaju nisu zabilježeni prilozi. Nalazi jednostavnih brončanih karičica i prstenja te brončanih jednojagodnih sljepoočničarki s prvog položaja uz Gluvine kuće već su publicirani, pa ih stoga ovdje ostavljamo po strani (Milošević 1997: 111-123).

Repertoar nalaza s Jojinih kuća i Gluvinih kuća II također je skroman. Čine ga četiri para brončanih naušnica grozdolika tipa, jedna obična brončana karičica, par karičica od pletene brončane žice, četiri brončana i jedan srebrni prsten preklapljenih i zakovicom spojenih krajeva, jedan prsten od raskovanog brončanog lima s ovalnim proširenjem ukrašenim graviranim ornamentom, dva masivnija lijevana brončana prstena s prevlakom od srebra ili kositra, tri ogrlice s nanizanim staklenim perlicama i jedna željezna pojasna kopča s okovom.

Naušnice grozdolikog tipa otkrivene su u četiri groba (grob 23 na Jojinim kućama, grobovi 6, 11 i 21 na Gluvinim kućama II). Sastoje se od lijevanog središnjeg ukrasa u obliku grozda, koji je nataknut na žičanu kariku (T. VII, 5; T. VIII, 1-2). Krajevi karika završavaju im kvačicom i prema van izvijenom petljom. Najjednostavniji središnji ukras u obliku klasa imaju naušnice iz grobova 23 (T. VII, 5) i 21, dok ukras naušnica iz preostala dva groba više podsjeća na

grozd (T. VIII, 1-2). Paru naušnica iz groba 11 karika je s obiju strana grozdolikog ukrasa povijena u dvije petlje (T. VIII, 2). I u grobu 6 i u grobu 11 sačuvali su se ostaci kožnih traka na kojima su naušnice visjele. U grobu 11 veliki komad kožne trake, zajedno s kroz njega provučenom naušnicom, još je bio zalijepljen na sljepoočnici pokojnice, čime nam je sa sigurnošću potvrđen način njihova nošenja.

S našeg je područja poznat znatan broj grozdolikih naušnica, koje se, međutim, razlikuju od glavičkih primjeraka. Riječ je o kvalitetno izrađenim naušnicama izvedenim u tehnici filigrana i granulacije, načinjenim od plemenitih kovina (srebro, zlato, pozlačeno srebro), koje se smatraju proizvodima bizantskih radionica. Unutar grobova pronađene su na Ždrijcu, Maklinovu brdu, Grborezima, Trilju i Crkivni u Biskupiji (Belošević 1983-1984: 41-60). Iz Biskupije potječe još jedna srebrna (HiK-Katalog 2000: 237-238, IV, 98), a iz Ivoševaca zlatna grozdolika naušnica (HiK-Katalog 2000: 263; IV, 140), također grobni nalazi bez poznatih okolnosti otkrića. Dvije zlatne naušnice s nepoznatih nalazišta, najvjerojatnije iz Biskupije, čuvaju se u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika (HiK-Katalog 2000: 361-362, IV, 270-271). Ovim se nalazima također mora pridružiti i zlatna grozdolika naušnica iz Požeškog Brestovca (HiK-Katalog 2000: 98-99; II, 26k).

Postoji također i manji broj lijevanih grozdolikih naušnica. Jedna potječe iz groba 37 u Dubravicama kod Skradina (HiK-Katalog 2000: 257; IV, 128a), jedan je par pronađen u grobu 15 na Ždrijcu (Belošević 1980: T. XLIII, 13-14), a jedan na Crkivni u Biskupiji (HiK-Katalog 2000: 238; IV, 99). I ove su naušnice izrađene od srebra ili pozlaćenog srebra.

Sve se navedene naušnice datiraju u rasponu od zadnje trećine 8. do sredine 9. stoljeća, na temelju dvaju nalaza s novcem; zlatnim solidom Konstantina V Kopronima (Trilj) i srebrnim denarom Lotara I (Ždrijac). No mora se zapaziti da su sve te naušnice, bez obzira radi li se o kvalitetnim izradevinama u filigranu i granulaciji ili lijevanim primjercima, pronađene u horizontu grobova s izraženim poganskim običajima, a ti grobovi po svojim su karakteristikama sličniji grobovima starijeg sloja u Glavicama. Pronađene su npr. uz ogrlicu s metalnim i staklenim jagodicama i prsten s križem u grobu 53 na Maklinovu brdu u Kašiću, u sličnom kontekstu i u grobu 112 u Grborezima, te grobu odličnice u Trilju. Triljski se nalaz, zbog zlatnog solida Konstantina V Kopronima, a sukladno tome i ostali grobovi s nalazima istog novca, smještao u drugu polovinu 8. stoljeća. Posljednjih desetljeća iz raznoraznih razloga u arheološkoj je literaturi odbačena mogućnost da taj novac ima datacijsku vrijednost, kakvu mu je pripisivala starija literatura.⁸ Ne ulazeći na ovom mjestu u problematiku

⁸ O tome vidi: Kolnikova 1976; Werner 1978-1979; Delonga 1981; Korošec 1991.

vezanu uz nalaze Kopronimova novca, usputno naglašavamo slijedeće; na našem se području taj novac javlja uvijek i isključivo u sličnim okolnostima. Manje je, na primjer, poznata činjenica da jedna srebrna pozlačena naušnica grozdolikog tipa potječe iz groba 9 na Crkvinu u Biskupiji i da se taj grob nalazi u horizontu poznatih muških grobova s karolinškim oružjem i Kopronimovim zlatnikom (HiK-Katalog 2000: 219; IV, 47), čime je potvrđena davna Karamanova pretpostavka da skupocjenim oružjem opremljeni muški grobovi imaju svoj ženski pandan u nalazima nakita triljskog tipa (Karaman 1940). Također je ostao nezapažen nalaz srebrne lijevane grozdolike naušnice u grobu 37 u Dubravicama kod Skradina (HiK-Katalog 2000: 257, IV, 128a). Taj grob otkriven je u užoj povezanoj grupi grobova (33, 34, 37, 38), koji pripadaju istom sloju i za koje se može pretpostaviti da su ukopani u kraćem vremenskom razdoblju⁹. U grobu 34 pronađen je zlatnik Konstantina V Kopronima (HiK-Katalog 2000: 257; IV, 127), a u grobu 37 uz spomenutu naušnicu, prsten od raskovanog srebrnog lima, jaje i tri keramičke posude (HiK-Katalog 2000: 257; IV, 128). Usputno napominjemo i to da iz Bajagića, smještenog na sjeveru Sinjskoga polja, preko puta groblja u Glavicama, potječu tri Kopronimova zlatnika (Milošević 1984).¹⁰ Ne treba zaboraviti ni zlatni nalaz iz Požeškog Brestovca (HiK-Katalog 2000: 98-99; II, 26), koji na osnovu predmeta koje sadržava, bez obzira što se ne radi o cjelini, treba vremenski smjestiti oko godine 800. (zlatna grozdolika naušnica, prsten sa štitastim proširenjem, ranokarolinški jezičac s pupoljkastim završetkom poput primjeraka u biskupijskim grobovima s Kopronimom, okovi i jezičci tipa Blatnica i dr.). Dva su, pak, para grozdolikih naušnica otkrivena u grobu 62 na Ždrijcu, zajedno sa srebrnim denarom Lotara I, što se ne suprotstavlja ranijoj dataciji gore navedenih primjeraka već samo određuje vrijeme u kojem se nose (Belošević 1980: T. XXXVII, 1-9). Znatno su češće zastupljene od naušnica zvjezdolikog tipa i duže su vrijeme u upotrebi. Slične se naušnice dosta često pojavljuju u sklopu groblja prve polovine 9. stoljeća u Mađarskoj (Szöke 1992: 125-129), kao i tijekom 9. stoljeća u Moravskoj (Dostal 1966: 32-36). Srebrne lijevane naušnice grozdolikog tipa, koje donekle podsjećaju na znatno mlađe bjelobrdske primjerke, ali se na temelju popratnog inventara ne mogu datirati kasnije od sredine 9. stoljeća, potječu iz groba 9 na Strančama (Cetinić 1998), groba 158 u Žminju (Marušić 1987), koji čak sadržava i priloženu keramičku posudu, te iz jednoga od triju međusobno spojenih grobova na nalazištu Buzet-Podbastion (Marušić 1960). Zanimljiv je podatak da je jedan od ta tri groba također sadržavao novac Lotara I.

Međutim, kao jedina direktna analogija glavičkim grozdolikim naušnicama mogu se navesti brončane naušnice iz groba 4 na Putalju iznad Kaštel Sućurca (Burić 2001: 307, T. I, 5-6). Te su naušnice, zbog karika povijenih u petlje s obiju strana središnjeg ukrasa, najsličnije glavičkom paru iz groba 11. Unutar istog putaljskog groba otkrivena je i naušnica s karikom povijenom u tri petlje (Burić 2001: 307, T. I, 4), čime nam se ovi nalazi približavaju grupi nakita, koja se u našoj literaturi obično označava kao karantanski import. Imaju kariku povijenu u petlje, a u većem broju slučajeva kroz petlje su provješeni lančići. Za većinu (Plavno kod Knina, Đevrske kraj Skradina, Donje Polje kraj Šibenika, Biskupija-Crkvina) na žalost, nisu poznate okolnosti otkrića (Karaman 1940: 29, sl. 27; Jelovina 1976: 103-106). Par naušnica s petljama i provješanim lančićima, potječe iz jednog naknadno otkrivenog groba na Glavičinama u Mravincima (Jelovina 1968: 45, bilj. 37), a jedna s groblja na Šematoriju u Danilu kraj Šibenika (Krnčević 2000: 67). Po jedan primjerak pronađen je u grobu 269 na Ždrijcu (Jurić 1981: 187, sl. 2,7), grobu 17 na Strančama (Cetinić 1998: 224, T. 23, 7; 225, T. 24, 1) i grobu 356 na Begovači u Biljanima Donjim (Jelovina-Vrsalović 1981: T. XXIV) a jedan par u grobu 8 na položaju Trljuge/Pržine u istom selu (Belošević 1986: 138, T. XII, 5-6). U našoj se literaturi obično datiraju u 9. ili 10. stoljeće i smatraju importom iz karantanskog kulturnog kruga, ali bez prave argumentacije. Radi se ustvari o jednostavnom nakitu nastalom po uzoru na kasnoantički nakit Sredozemlja. Pojavljuje se na raznim područjima i niti u prostornom niti u kronološkom smislu nije ograničen na karantansko-ketlaški kulturni krug; slične naušnice pronalazimo npr. u Bugarskoj (Važarova 1976: 273, sl. 170/5), Sjevernoj Albaniji (Rajterič-Sivec 1976: T. I, 8), Moravskoj (Dostal 1966: 32, sl. 7/32) te u zapadnoj Mađarskoj, Slovačkoj, Sloveniji, Gornjoj i Donjoj Austriji (Tovornik 1976: 204). U Sloveniji se pojavljuju u ranom ketlaškom sloju, ali najdalje do sredine 9. stoljeća, kao i u Donjoj Austriji, gdje su veoma često udružene sa romboidno ili ovalno raskovanim prstenjem (Tovornik: 204). Posebno je zanimljiv gornjoaustrijski nalaz iz groba 75 u Auhofu gdje dolaze s kasnoavarskim elementima i elementima pretketlaškog horizonta, te s lijevanom brončanom križnom fibulom (Tovornik 1985, 470, T. X).

U grobu 23 na Jojinim kućama otkriven je prsten od brončanog raskovanog lima s ovalnim proširenjem ukrašenim graviranim motivom Andrijinog ili X-križa (T. VII, 4). To je ujedno i jedini takav prsten u mlađem sloju grobova. U osnovi pripada istom tipu kao i tri prstena u starijem sloju, ali se od njih razlikuje ukrasom. Slično prstenje, najčešće ukrašeno

⁹ Na podacima zahvaljujem kolegi mr Željku Krnčeviću iz Muzeja grada Šibenika.

¹⁰ Jedan se zlatnik čuva u Arheološkom muzeju u Splitu, a dva su u privatnom vlasništvu u Sinju.

punciranjem (iskucanim buklima), graviranjem ili kombinacijom jednog i drugog, od kraja 8. i tijekom 9. stoljeća karakterističan je i brojno zastupljen ženski i dječji nakit u okviru slavenskih grobalja Moravske (Dostal 1966: 207), jugozapadne Mađarske (Szöke 1992: 85-88) Slovenije i Austrije (Tovornik 1986: 435). Kao bliska analogija za glavički prsten na našem se području, s obzirom na ukras središnjeg proširenja, može navesti srebrni prsten iz groba 9 na Strančama (Cetinić 1998: 220; T. 19, 5). Taj je prsten pronađen u grobu s većim brojem drugih nalaza, među kojima se ističe par kvalitetno izrađenih naušnica, u literaturi obično označenih kao naušnice mediteransko-bizantskog obilježja, te četiri srebrne lijevane grozdolike naušnice. Sličnost s glavičkim prstenom pokazuje i srebrni primjerak iz groba 37 u Dubravcima kod Skradina (HiK-Katalog 2000: 257; IV, 128) pronađen zajedno s lijevanom srebrnom grozdolikom naušnicom, jajetom i tri posude, te također srebrni prsten iz groba 21 c na Greblju u Ostrovici (Burić-Delonga 1998: 18, sl. 23), gdje je udružen sa srebrnim karičicama sa S-petljom, ogrlicom i keramičkom posudom.

Grob 23 na Jojinim kućama sadržavao je još tri prstena (1 srebrni i 2 brončana) kojima su krajevi preklopljeni i spojeni zakovicom (T. VII, 1-3). Ovaj tip prstena dolazi i uz grozdolike naušnice s petljama u grobu 11 na Gluvinim kućama II, a pojavljuje se i u grobu 8 na istom položaju (T. VIII, 3). Identično prstenje otkriveno je na Putalju, jedan u već spomenutom grobu 4, ponovno s grozdolikim naušnicama s petljama i naušnicom s karikom povijenom u tri petlje, a jedan u susjednom grobu (Burić 2001: 308, T. I, 3). Zanimljivo je da je isti tip prstena u više primjeraka zastupljen u grobu 17 na Strančama, koji sadržava naušnicu s petljama i provješanim lančićima (Cetinić 1998: 224; T. 23, 2-5). Na istom se nalazištu javlja u još nekoliko grobova. Ovakvo prstenje općenito nije prečesto, pojavljuje se svega još na par nalazišta; u nekoliko grobova na Begovači (Jelovina-Vrsalović 1981) na Gredama u Kašiću (Vrsalović 1968), u grobu 11 u Dubravcima kod Skradina (HiK-Katalog 2000: 256; IV, 126), na Glavičinama u Mravincima (Karaman 1940: 15-16) i Gajinama u Kaštel-Sučurcu (Jelovina 1976: T. LXXXIX, 14, 16-17), te u grobu 11 na Danilu (HiK-Katalog 2000: 255) uvijek sa sličnim popratnim inventarom (naušnice s dva nasuprotno postavljena sroljka privjeska, jednojagodne naušnice). Zbog toga se u našoj literaturi uglavnom datira u rasponu od 9. do 11. stoljeća.

U dijelu grobova mlađeg glavičkoga sloja pojavljuju se i ogrlice i to u grobu 23 na Jojinim i u grobovima 6 i 8 na Gluvinim kućama II.

Najveća ogrlica iz groba 23 (T. VII, 6), koja je vjerojatno bila sastavljena od više nizova, imala je nanizane žute, modre i zelene perlice, višedjelne

posrebrene perle, rimski amulet-privjesak od tamnog stakla (T. VII, 6c), te brončanu pločicu s dvije rupice i metalnu kvačicu (T. VII, 6a-b). Ova dva posljednja predmeta možda se mogu smatrati dijelovima za zatvaranje ogrlice.

Ogrlica iz groba 6 bila je sastavljena od višedjelnih posrebrene i žutih staklenih perlica, te sasvim sitnih zelenih i modrih perlica.

Najosebujnija je ogrlica iz groba 8 (T. VIII, 4), na koju su, osim modrih, zelenih i smeđih perlica bili nanizani jedna veća žuta perla, jedna modra perla s reljefno izvedenom bijelom valovnicom (T. VIII, 4e), tri ulomka rimskih staklenih posudica, od kojih jedan ulomak ušća posude i ručica modre (T. VIII, 4a-b), te jedna ručica svjetlozelene boje (T. VIII, 4c) i ulomak brončanog lima povijenog u obliku cjevčice (T. VIII, 4d).

Već je istaknuto da su ogrlice karakteristične za horizont grobova s izraženim poganskim običajima. U kasnijim su razdobljima izuzetno rijetke. Kao jedine analogije za ogrlice mlađeg sloja grobova u Glavicama mogu se navesti ogrlica iz Dubravica kod Skradina s nanizanim ulomkom rimske posude, rimskim novcem i metalnom pločicom, udružena s naušnicama s dva sroljka nasuprotno postavljena privjeska u grobu 11 (HiK-Katalog 2000: 256; IV, 126), koji pripada mlađem sloju grobova na tom nalazištu, te nekoliko ogrlica sa Stranča, osobito ona iz groba 147 (Cetinić 1998: 214; T. 13, 6-8) gdje su uz modru perlicu na ogrlicu nanizana dva oboda rimskih staklenih posuda, kao i ogrlica iz groba 3, u kojem dolazi zajedno s više primjeraka prstenja s preklopljenim krajevima i jednojagodnim naušnicama. (Cetinić 1998: 218; T. 17, 11-18). Probušeni kasnoantički novci iz ženskog groba na Gajinama u Kaštel Sućurcu, koji se u literaturi često interpretiraju kao privjesci ogrlice, nisu bili nanizani na ogrlicu, već su otkriveni na predjelu pojasa pokojnice, vjerojatno kao dio sadržaja vrećice.¹¹

U glavičkim je ogrlicama zamjetno velik broj pozlaćenih, posrebrene, žutih i sedefastih višedjelnih perli, a jedna takva perla nalazi se i na ogrlici u starijem grobu 11 na Jojinim kućama. Utvrđene su i na drugim nalazištima npr. u ogrlici sa zlatnim jagodicama s Bračića podvornica (HiK-Katalog: 2000) i unutar groba 54 na Maklinovu brdu (Belošević 1980: T. XXXV, 12). Zanimljivi su i nalazi iz jednog slučajno otkrivenog groba na Maklinovu brdu gdje su dvije višedjelne perle pronađene zajedno s brončanim lijevanim kasnoavarskim pojasnim jezičcem. (Belošević 1974: 179; T. X, 6-9). Višedjelne perle javljaju se u manjem broju nego perle drugačijeg oblika, a u Glavicama su brojno zastupljene. U sklopu grobalja karolinške epohe u Zapadnoj Evropi, vrlo su često, kao modna kombinacija, udružene u istim ogrlicama

¹¹ O ovom nalazu priprema rad kolega Tomislav Šeparović, kojem zahvaljujem na podatku.

s millefiori mozaičastim perlama. Zanimljivo je da se radi o grobljima, koja još sadržavaju priloge (Andrae 1973: 106; Tovornik 1985: 442).

Modroj perli s bijelom valovnicom iz ogrlice u grobu 8 na Gluvinim kućama II (T. VIII, 4e), pronalazimo analogiju u grobu 182 u Gusenu. Za ove se perle navodi da su veoma rijetke. U Gusenu dolazi u ogrlici zajedno s crnom melonastom perlom i staklenim perlama na metalnoj čahuri, kakve su brojno zastupljene u sklopu grobalja prve polovine 9. stoljeća u Donjoj Austriji i Moravskoj (Tovornik 1986: 443).

Već je spomenuto da je na ogrlicu iz groba 11 kod Jojinih kuća, koji pripada starijem sloju glavičkih grobova, bio nanizan ulomak narebrenog srebrnog lima, povijen u cjevčicu (T. V, 7a). Krajevi joj nisu spojeni ili preklapljeni, već po dužini ima otvor. Unutar i na jednom od krajeva cjevčice zamjećuju se tragovi bronce. Na ogrlicu iz groba 8 na Gluvinim kućama II bila je nanizana slična cjevčica načinjena od povijenog komada brončanog lima, također s otvorom po dužini (T. VIII, 4d). Sličan primjer registriran je na groblju Esztergályhorváti-Alsóbáránpusztá (Szöke 1996: 82-83), gdje je na ogrlicu bila nanizana pozlaćena brončana cjevčica s otvorom po dužini, za koju se drži da je sekundarno upotrijebljena kao perla. Identična cjevčica potječe iz groba 18 u Alsórajku (Szöke 1996: 82-83) gdje je pretpostavljeno da je služila kao okov remena zatvarača torbice ili se nalazila unutar vrećice o pojasu pokojnika. Slične brončane i željezne cjevčice većih dimenzija otkrivene su u više muških grobova na području Dalmacije (Ždrijac, Koljane-Vukovića most, Biskupija-Crkvina, Biskupija-Popovića dolovi i dr.) gdje se interpretiraju kao okovi sa završetaka pojasnog remenja (Milošević 1984: 183-195). Također treba obratiti pažnju na brončanu cjevčicu s otvorom po dužini, identičnu onoj iz glavičkog groba 8, otkrivenu uz dijete s ogrlicom i torkvesom u trojnom grobu 322 na Ždrijcu u Ninu, koja je također mogla biti dijelom ogrlice.

Preostaju nalazi iz grobova 16 i 20 na Gluvinim kućama II. U oba je groba bio pronađen po jedan lijevani masivni brončani prsten polukružnog presjeka s tankom prevlakom od srebra ili kositra (T. IX, 2). Identičan prsten otkriven je i u grobu 11 na prvom položaju uz Gluvine kuće. Ovaj specifični tip prstena nikad se ne javlja u grobovima s poganskim obilježjem, a najbrojnije je zastupljen u okviru grobalja na redove bez crkava, ali na kojima se sahranjuje već kristijanizirano stanovništvo. Dolazi u 7 grobova na Gredama (Vrsalović 1968) i 2 groba na Mastirinama

u Kašiću (Jelovina 1982), u 5 grobova na Vratnicama na Bribiru (Jelovina 1990), u 4 groba na Lepinu u Bijaćima kod Trogira (Jelovina 1985), u jednom grobu u Tugarima kod Omiša, a sedam primjeraka potječe s Glavičina u Mravincima (Karaman 1940). Također se javlja u okviru grobalja oko crkava uz koje se sahranjuje od 9. stoljeća i to u 6 grobova na Begovači (Jelovina-Vrsalović 1981) i u 3 groba na Spasu u Kninu (Jelovina 1989). Treba naglasiti da se u literaturi kao materijal ovoga prstenja često navodi srebro ili loše srebro, te legura olova i cinka što nije točno. Za sve takve prstene koji se čuvaju u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika, a to su svi gore navedeni primjerci, utvrđeno je da su načinjeni od bronce sa srebrnom ili kositrenom prevlakom. Lijevano brončano i srebrno prstenje polukružnog presjeka u znatnom se broju javlja i u grobovima u Žminju (Marušić 1987) i na Strančama (Cetinić 1998) Uglavnom je udruženo s običnim karičicama ili jednojagodnim naušnicama.

U grobu 16 na Gluvinim kućama II uz prsten je otkriven i par brončanih karičica od pletene žice (T. IX, 1). Takve su karičice veoma rijetke, javljaju se samo u tri groba na Vratnicama na Bribiru (Jelovina 1990) u tri groba na Spasu u Kninu (Jelovina 1989), a jedan primjerak potječe s Danila (Krnčević 2000: 68).

Karičice od pletene žice i masivno lijevano prstenje, jednako kao i jednojagodne naušnice (T. IX, 3) i karičice otvorenih krajeva s prvog položaja uz Gluvine kuće (Milošević 1997), standardni su inventar grobalja na redove bez crkava na kojima se sahranjuje već kristijanizirano stanovništvo.

Usputno treba spomenuti i pojavu većeg broja predmeta rimske provenijencije u starijim i u mlađim glavičkim grobovima.¹² Kao prilozi u grobu 1 na prvom položaju kod Gluvinih kuća otkriveni su rimska fibula tipa Aucissa i brončano zvonu - muzički instrument.¹³ Jedna veoma oštećena rimska fibula neodredivog tipa bila je otkrivena uz nož i strijelicu na predjelu pojasa pokojnika u grobu na Kongoru. Na dvije ogrlice na položju Jojinih kuća bili su nanizani rimski amuleti-privjesci.¹⁴ Na ogrlicu u grobu 8 na Gluvinim kućama II bila su nanizana tri ulomka antičkih staklenih posuda. Pojava predmeta antičke provenijencije u ranosrednjovjekovnim grobovima zamijećena je i na drugim nalazištima na našem području, a to se osobito odnosi na nalaze stakla i novca, koji su, bilo kao dijelovi ogrlica bilo kao dio sadržine vrećica na pojasu pokojnika, registrirani unutar grobova na Ždrijcu (Belošević 1980), Bračića podvornicama u Biskupiji (Marun 1897-1898), u Lučanima kod Sinja (Milošević

¹² Zahvaljujem kolegama mr Zrinki Buljević i mr Tomislavu Šeparoviću na pomoći pri opredjeljivanju predmeta antičke provenijencije, kao i na literaturi na koju su me uputili.

¹³ O Aucissa fibulama vidi: T. Šeparović 1998, a o brončanim zvonima: F. Buškariol 1990.

¹⁴ Oba su amuleta načinjena od tamnog stakla pa kao takvi predstavljaju izuzetno rijetke primjerke. Amuleti su općenito rijetki, datiraju se u prijelaz 3/4. st., a kod nas su dosad bili koncentrirani na Salonu. O tome vidi: N. Cambi 1976.

1984a), Dubravicama kod Skradina (Gunjača 1995), na Strančama (Cetinić 1998), Begovači u Biljanima donjim (Jelovina-Vrsalović 1981) i Gajinama kod Kaštel Sućurca (Jelovina 1976). U grobu 132 na Strančama otkrivena je, kao i u Glavicama, rimska fibula kao prilog (Cetinić 1998: 210, T. 9/3). U Dubravicama (Gunjača 1995: 160) i na Bračića podvornicama (Marun 1897-1898) u Biskupiji pojavljuju se unutar grobova ulomci antičkog mramora. Osim predmeta rimske provenijencije registrirani su i prapovijesna kremenja sjekira i strugač (Jelovina-Vrsalović 1981: T. XVII, 258), dugme s glave zapadnogermanske fibule (Gunjača 1989) te kasnoavarski pojasni jezičci i okovi. Slične su pojave zapažene i na drugim slavenskim grobljima na raznim područjima, a to se osobito odnosi na ona područja s jakom antičkom tradicijom¹⁵. Probušeni antički novac i staklo vrlo su česti kao dijelovi ogrlica ili priloga u grobovima na bugarskom prostoru (Važarova 1976:), u nešto manjoj mjeri javljaju se i u okviru grobalja 9. stoljeća u Moravskoj (Dostal 1966:), a zabilježeni su i na grobljima u Zapadnoj Mađarskoj (Szöke 1992:). Karakteristični su za grobove s izraženim poganskim običajima sahranjivanja. Smatra se da su neki od tih predmeta imali praktičnu namjenu npr. ulomci čaša ili prozorskog stakla mogli su služiti kao kremenje. Slično se može pretpostaviti za prapovjesnu sjekiru i strugač, dok su fibule mogle zamijeniti kresivo. Dio ovih predmeta imao je ukrasnu funkciju, a mogu se tumačiti i kao slučajno pronađeni i skupljeni predmeti. U tom kontekstu treba sagledati i nalaz lijevanog brončanog privjeska Kalaja Dalmaces kulture u grobu 54 na Maklinovu brdu u Kašiću, kojemu se u literaturi pridavalo drugačije značenje (Milošević 1989). Brojnost nalaza predmeta rimske provenijencije u glavičkim grobovima nije začuđujuća s obzirom na neposrednu blizinu Čitluka (Aequum).

Sagledavajući glavičke grobove mlađeg sloja u cjelini, krenut ćemo od groba 23 na Jojinim kućama, jer je jedino on na tom položaju sadržavao nalaze. Kao cjelina, taj se grob zbog naušnica i ogrlice može povezati s grobom 6, zbog naušnica i prstenja s preklopljenim krajevima s grobom 11, zbog ogrlice i istog tipa prstena s grobom 8 i zbog naušnica s grobom 21 na položaju Gluvinih kuća II. Za zapaziti je da je u svih pet grobova sahranjena po jedna pokojnica, dok je inače na tim položajima, osobito na Gluvinim kućama II, a u manjoj mjeri i na Jojinim kućama, veći broj grobova korišten po dva, tri ili četiri puta. Već je rečeno i to da se svi navedeni grobovi zbog grozdolikih naušnica donekle povezuju sa starijim grobovima s istim tipom naušnica, koji za razliku od naših grobova još sadržavaju priloge. Također je rečeno da se, zbog naušnica i prstenja preklopljenih krajeva, naši grobovi povezuju s grobom 4 na Putalju iznad Kaštel Sućurca (to se osobito odnosi na grob 11 s Gluvinih kuća II) a posredno se mogu dovesti

u vezu i s tzv. karantanskom skupinom nakita. Treba uočiti, da za razliku od ostalih grobova mlađeg glavičkog sloja, grob 23 kod Jojinih kuća sadržava i prsten s rombičnim proširenjem, koji ga u stanovitom smislu povezuje sa starijim, poganski obilježenim grobovima poput groba 37 u Dubravicama, koji, uz slični prsten, sadržava i lijevanu grozdoliku naušnicu, te grob 21c s Greblja u Ostrovici. Već je rečeno da je taj prsten najbliži prstenu iz groba 9 na Strančama (u istom grobu pronalazimo i prstenje preklopljenih krajeva) sa zanimljivim popratnim inventarom. To se posebno odnosi na "bizantsko-mediteranske" naušnice kao i na srebrne lijevane naušnice grozdolikog tipa. Oba ta tipa naušnica pojavljuju se, pak, u ranosrednjovjekovnim grobovima u Buzetu (Mala vrata-Podbastion), gdje su datirani srebrnim denarom Lotara I (Marušić 1960: 461-463, T. IV). Zajedno s "bizantsko-mediteranskom" naušnicom ovdje pronalazimo i tri naušnice s dva nasuprotno postavljena srcolika ukrasa, koje se u literaturi obično nazivaju "žminjskim" ili "buzetsko-žminjskim" naušnicama. U vezi s tim treba upozoriti na grob 549 na Begovači u Biljanima Donjim (Jelovina-Vrsalović: T. XXXVII, 549), koji kao cjelina, pokazuje veliku srodnost s grobom 23 na Jojinim kućama, jer kao i grob 23 sadržava tri prstena preklopljenih i zakovicom spojenih krajeva, zatim razvijeniji tip raskovanog prstena s umetcima od stakla, par naušnica "žminjskog" tipa, par jednojagodnih naušnica, ulomak kasnoantičkog stakla i željezni nožić. Prsten s prednjim proširenjem i umetcima od stakla pojavljuje se, ponovno zajedno s raznim inačicama "žminjskih" naušnica na još, na žalost, neobjavljenom groblju u Ostrovici kod Bribira (Burić-Delonga 1998: 18-21), a s istim tipom naušnica dolazi i prsten preklopljenih i zakovicom spojenih krajeva u grobu 241 na Begovači (Jelovina-Vrsalović: T. XIII, 241). Prstenje preklopljenih krajeva pojavljuje se i s naušnicom s provješanim lančićima u grobu 17 na Strančama (Cetinić 1998: 224, T. 23, 2-5). Također je već spomenuto da grob 11 s parom naušnica "žminjskog" tipa u Dubravicama kod Skradina sadržava ogrlicu i tri prstena s preklopljenim krajevima, srodne ogrlicama i prstenu iz naših grobova, te da taj dubravički grob, poput naših grobova, pripada mlađem sloju grobova na tom nalazištu koji su bez poganskih obilježja (HiK-Katalog 2000: 256; IV, 126). Konstatirali smo, dakle, da prstenje preklopljenih krajeva spojenih zakovicama, poput naših primjeraka (a takvo prstenje inače nije prečest nalaz) dolazi zajedno sa "žminjskim" i "karantanskim" naušnicama, koje se općenito pojavljuju sa sličnim inventarom, a ponekad i na istim nalazištima (Begovača, Danilo). To i nije čudno s obzirom da oba tipa pripadaju jednostavnom žičanom nakitu i da, u osnovi, imaju isto porijeklo; uzor im je u kasnoantičkim i bizantskim košarastim naušnicama s petljom i lančićem. Dok će prave karantanske naušnice, koje su slične našim

¹⁵ Opširnije o tome vidi: Kolnik-Rejholcova 1986.

primjercima, imati karike savijene u petlje s provješanim lančićima, u Istri se, u okviru barbariziranih grobalja 7. i 8. stoljeća pojavljuje specifična lijevana brončana naušnica s tri petlje (Marušić 1979: 131). Te naušnice Marušić označava kao "buzetsko-brkački" tip, a smatra ih uzorom za nastanak naušnica s dva nasuprotno postavljena srcolika ukrasa, odnosno naušnica "žminjskog" tipa (Marušić 1987: 81-84). Kako ističe, spojnu kariku između obaju tipova treba potražiti u vinodolskim naušnicama, osobito onoj iz Velog dola kod Križišća, kojoj su tri obruča na donjoj strani karike ukrašena filigranskom žicom i pseudogranulama, te nešto mlađim naušnicama sa Stranča, poput primjeraka u grobu 9, koji se mogu datirati u početak 9. stoljeća. Naušnice "žminjskog" tipa trebalo bi, prema tome, vremenski smjestiti u prvu polovinu i oko sredine 9. stoljeća. Primjerke iz Žminja Marušić datira iza sredine 9. stoljeća. U vezi s datacijom "žminjskih" naušnica, koje su u Dubravcima pronađene s ogrlicom, sličnom onoj iz groba 8 na Gluvnim kućama II, te s datacijom koja je predložena za ove naušnice u samom Žminju, treba istaknuti da groblje u Žminju ne sadržava niti jednu ogrlicu. Marušić na temelju toga zaključuje da pripadnici drugog vala slavenskog naseljavanja, koji su započeli dolaziti u Istru nakon njezina uključanja u Franačku državu 788. godine, nisu uvrstili, dotad na istarskom području omiljene i brojno zastupane ogrlice, u svoju žensku nošnju (Marušić 1979: 132). Nezavisno o ovoj pretpostavci, baveći se dalmatinskim nalazima naušnica "žminjskog" tipa, Z. Gunjača pretpostavio je širenje te vrste nakita iz Dalmacije ka Istri, iz čega bi proizlazilo da su dalmatinski primjerci nešto stariji (Gunjača 1995: 164-167). Stoga ih treba datirati u prvu polovinu 9. stoljeća, a u upotrebi su vjerojatno do kraja druge trećine 9. stoljeća.

Treba istaknuti i to, da je baveći se dubravičkim nalazom "žminjskih" naušnica Gunjača ukazao da je taj nalaz omogućio da se, prvi put dosad, utvrdi neposredna veza između grobalja na redove 8. i ranog 9. stoljeća i mlađih kristijaniziranih grobalja na redove koja se obično datiraju u 9. i 10. stoljeće (Gunjača 1995: 167).

Do sličnih je zaključaka došao i N. Jakšić baveći se "karantanskim" naušnicama. Premda je njegova datacija tih naušnica u potpunosti neprihvatljiva, dobro je zapazio da one predstavljaju sponu između dva različita horizonta grobova (Jakšić 1989: 430-433). Pojavljuju se u okviru grobalja na redove s još uvijek izraženim poganskim običajima (Ždrijac, Trljuge/Przine), no isključivo u grobovima koji nemaju takva obilježja, ali također i u okviru kronološki mlađih grobalja na redove na kojima se ukopava kristijanizirano stanovništvo (Mravinci-Glavičine) kao i na onim grobljima oko crkava uz koje se sahranjuje već u 9. stoljeću (Begovaca, Biskupija, Putalj). S obzirom na sličan popratni inventar, kao i činjenicu da niti u jednom slučaju nisu otkrivene u grobovima s priložima, "karantanske" i "žminjske" naušnice vjerojatno se nose u istom razdoblju. To je

upravo ono razdoblje u kojem, zahvaljujući kristijanizaciji, polako iz grobova iščezavaju poganski običaji prilaganja, a pojavljuju se groblja na redove s kristijaniziranim pokojnicima, ali bez crkvenih objekata. Tome razdoblju, a riječ je o prvoj polovini 9. stoljeća, pripadaju i glavički ženski grobovi s grozdolikim naušnicama. Dataciju u prvu polovinu 9. stoljeća potvrđuje i horizontalna stratigrafija na položaju Jojinih kuća u Glavicama, iz koje se očitava kontinuitet ukapanja u rasponu od paljevinskih do mlađih kosturnih grobova u tri različite faze (prilog 6). Najmlađoj fazi ukapanja na tom položaju pripada grob 23, otkriven u skupini grobova koji su preslojili grobove 8. stoljeća, ukopane u zemljanim rakama. U vezi s ovim grobovima mlađeg glavičkog sloja također treba istaknuti da ogrlice od staklenih perlica, pojava predmeta rimske provenijencije u ogrlicama, kao i analogije iz ranog 9. stoljeća za metalne cjevčice u ogrlicama, također govore u prilog ranijoj dataciji u prvu polovinu 9. st.

Preostaju nalazi lijevanog brončanog prstenja s kositrenom ili srebrnom prevlakom i para karičica od pletene brončane žice iz grobova 16 i 20 na Gluvnim kućama II, koji se, jednako kao i jednojagodne naušnice i sljepoočnicarke, te karičice otvorenih krajeva s prvog položaja uz Gluvine kuće, a uzimajući u obzir za njih prethodno navedene analogije, direktno mogu povezati s većim brojem nalaza registriranih u okviru grobalja na redove s kristijaniziranim pokojnicima, ali bez crkava. Na području Dalmacije otkriven je i istražen veći broj takvih grobalja; Kašić-Grede, Bribir-Novi put, Bribir-Vratnice, Danilo-Eraci, Bijaći-Lepin, Sućurac-Gajine, Mravinci-Glavičine i dr. (Jelovina 1976).

Prvi je, objavljujući rezultate istraživanja u Mravincima, ovu vrst grobalja izdvojio Karaman nazivajući ih grobljima dvaju prvih kršćanskih stoljeća tj. smještajući ih u 9. i 10. stoljeće (Karaman 1940). U toj su prigodi, vrlo detaljno iznesene i precizno definirane njihove osnovne karakteristike, tako da niti danas, osim možda u detaljima, ne zahtijevaju bitne nadopune. U periodizaciji D. Jelovine ova groblja uopće nisu izdvojena kao posebna vrst starohrvatskih grobalja (Jelovina 1976), ali uz objave rezultata istraživanja, koja je upravo na takvim grobljima dotični autor u najvećoj mjeri sam i vodio, predložena je datacija u rasponu od 9. do 12. stoljeća. J. Belošević označava ih kao groblja dalmatinsko-hrvatske kulture s datacijom koja je jednaka kao i ona Jelovinina (Belošević 1992: 132-136). Sam termin "dalmatinsko-hrvatska groblja" nije, međutim, najsretniji. Kroz vrijeme trajanja grobalja tog tipa Dalmacija se, u teritorijalno-političkom smislu svodi na obalne gradove pod vlašću Bizanta, u kojima takvih nalaza nema. S druge pak strane, njihova teritorijalna rasprostranjenost daleko premašuje granice današnje Dalmacije. Ova se groblja, sa svojim specifičnim običajima ukapanja i grobnim nalazima, koje je davno, još jednom naglašavamo, tako dobro uočio Karaman, pojavljuju na teritoriju hrvatske kneževine, pa ih je zbog toga najadekvatnije nazivati starohrvatskim grobljima.

Što se tiče nalaza ovog razdoblja u Glavicama, registrirani su samo na oba položaja uz Gluvine kuće. U tom su smislu, posebno interesantni grobovi 16 i 20 na Gluvinim kućama II, koji se, u slijedu grobnih redova, kontinuirano nastavljaju iza grobova 6, 8 i 11 s nalazima ogrlica, grozdolikih naušnica i grozdolikih naušnica s karikom povijenom u petlje, datiranih do sredine 9. stoljeća. Stoga ih treba vremenski opredijeliti iza sredine, odnosno u drugu polovinu 9. stoljeća. Tu dataciju potkrijepljuju i drugi nalazi sa srodnih grobalja; osobito napominjemo, u sklopu grobalja na redove s kristijaniziranim pokojnicima rijetko registriran slučaj s Vratnica na Bribiru, gdje je uz grobove s nalazima prstenja sa srebrnom ili kositrenom prevlakom i karičica od pletene žice, poput glavičkih, kao i niz drugih standardnih nalaza istog horizonta, otkriven grob s kasnokarolinškim ostrugama iz druge polovine 9. stoljeća (Jelovina 1990).¹⁶ Treba reći i to da je u grobovima 16 i 20 na Gluvinim kućama II registrirano višekratno sahranjivanje, jednako kao u gotovo svima grobovima na prvom položaju uz Gluvine kuće, koje treba smatrati vremenski najmlađima.

Na kraju, ukazat ćemo na osebujnu pojavu, koja je u okviru ranosrednjovjekovnih grobalja dosad zabilježena samo na cetinskom području, pa se mora smatrati lokalnom specifičnošću. Dio grobova mlađeg sloja imao je na donožnici (samo u jednom slučaju na uzglavnici, te u jednom slučaju na uzglavnici i donožnici) a uvijek s unutarnje strane ploče, urezan križ (T. X). Od 13 grobova u obliku sanduka kod Jojinih kuća niti jedan nema urezanog križa, na položaju Gluvine kuće II svi su takvi grobovi (s izuzetkom odvojene grupe grobova u sondi I) imali križ urezan na donožnici, a kod Gluvinih kuća sedam je grobova imalo urezane križeve s tim da je u grobu 7 križ bio urezan na uzglavnoj ploči, a u grobu 11 i na uzglavnoj i na donožnoj ploči. Zastupljeni su grčki križ (*crux quadrata*), Andrijin križ (*crux decussata*) i malteški križ. Oni se pojavljuju u raznim inačicama, pa tako grčki križ u više slučajeva na vrhovima krakova ima urezane istostranične trokute (T. X, 1) ili mu se krajevi račvaju u obliku grančica (T. X, II), a i malteški križevi različito su oblikovani. Premda je običaj urezivanja križeva zapažen na još nekoliko nalazišta na obližnjem području (Trilj, Hrvace, Turjaci) (Milošević 1998: 55, sl. 92), arheološki je zasad dokumentiran jedino na groblju na Barama u Lučanima (Milošević 1984a: 285-304), gdje su na donožnicama triju od ukupno 19 grobova mlađeg sloja groblja urezani križevi (u jednom slučaju malteški, u dva slučaja grčki). Ovaj običaj datiran je u kasniji srednji vijek (Milošević 1984a; 303; Milošević 1998: 55).

Za Glavice se može konstatirati slijedeće; grobovi u obliku sanduka na položaju Jojinih kuća, nemaju

urezane križeve, pa tako ni grob 23 (T. VII). Njemu srodni ženski grobovi na Gluvinim kućama II, kao i gotovo svi drugi grobovi na tom položaju, imaju urezane križeve na donožnicama. Samo četiri groba u odvojenoj skupini u sondi I (prilog 2), nemaju urezane križeve. Na žalost, ove dvije sonde dijeli seoski put, pa ne znamo kakva je situacija u međuprostoru što će možda razjasniti buduća iskopavanja na manjem neistraženom dijelu terena sjeverno od sonde II, ali ni tada slika neće biti potpuna. Otežavajuća okolnost je i to da spomenuta četiri groba ne sadrže nikakve nalaze, pa ih ne možemo usporediti s grobovima u sondi II. Samo dva groba (grobovi 21 i 22) u sjeveroistočnom uglu sonde II su bez križeva, a svi ostali ih imaju. Zanimljivost predstavlja činjenica da većina grobova s odraslim pokojnicima (grobovi 9, 13, 15, 16, 23) ima urezane grčke križeve s istostraničnim trokutima na vrhu krakova (T. X, 1), a dječji grobovi (6, 8, 11, 18, 19) grčke križeve s vrhovima koji se račvaju u obliku grančica (T. X, 2). Također 2 groba s odraslim pokojnicima (grobovi 5 i 7) imaju urezane malteške križeve ali različito oblikovane; kod prvoga kao da nedostaje grčki križ u sredini pa su ostali tek trokuti na vrhovima krakova (T. X, 3), a kod drugoga, koji je smješten unutar kružnice, vodoravni su krakovi u obliku polegnute klepsidre dok okomite čine dva mala istostranična trokuta (T. X, 4). Dječji grob 11 ima urezan Andrijin križ (T. X, 5), a grob 20, u kojem su sahranjena dva odrasla pokojnika, obični grčki križ (T. X, 6). Od 12 grobova mlađeg sloja na Gluvinim kućama, koji su, na osnovu nalaza jednojagodnih naušnica i sljepoočničarki, najmlađi od svih 77 istraženih grobova 7 ih ima križeve i to isključivo obične grčke križeve ili malteške križeve (T. X, 7-9) slično kao tri groba u Lučanima. Ono što se može zaključiti jest da je u vrijeme ukapanja na Gluvinim kućama II, običaj obilježavanja groba urezanim križem dosljedno primjenjivan, da se križ isključivo pojavljuje na donožnici i da se razlikuju križevi na grobovima odraslih i grobovima djece. Nasuprot tome, na prvom položaju kod Gluvinih kuća čak 5 od 12 grobova nema križeve, oni se urezuju i na donožnice i na uzglavnice i ne primjećuje se razlika u oblikovanju križeva na dječjim grobovima i grobovima odraslih. Također je za zapaziti da tu više nema križeva s trokutima na vrhu krakova, kao ni onih kojima se krakovi račvaju u obliku grančica već se pojavljuju isključivo grčki i malteški križevi. Stoga se može pretpostaviti, doduše s oprezom, da je pojava obilježavanja križevima vezana uz vrijeme ukopavanja grobova na Gluvinim kućama II, a taj običaj s vremenom iščezava. Ovu pretpostavku možda potkrijepljuje činjenica da je grob 20 na Gluvinim kućama II, koji na tom položaju jedini ima urezan obični grčki križ, ujedno sadržavao i najmlađe nalaze

¹⁶ Vrlo zanimljivi grobni nalazi kasnokarolinških ostruga u sloju grobova s nakitom 9. stoljeća potječu s Crkvina u Cisti Velikoj i groblja Sv. Mihovila u Prološcu na imotskom području o čemu radove priprema kolega Ljubomir Gudelj.

(lijevani prsten sa srebrnom ili kositrenom prevlakom i obične karičice otvorenih odrezanih krajeva), koji se vremenski mogu povezati s onima na prvom položaju Gluvinih kuća. Križevima su obilježeni grobovi s grozdolikim naušnicama, grozdolikim naušnicama s petljama, ogrlicama i prstenjem preklopljenih krajeva, kao i svi grobovi bez nalaza u njihovom okruženju, dakle upravo oni grobovi, za koje smo nastojali dokazati da predstavljaju prijelaznu fazu između dvaju različitih horizonata - poganskog koji nestaje i nadolazećeg, koji karakteriziraju grobovi složeni u redove ali s već kristijaniziranim pokojnicima. Na tragu takvih razmišljanja možda i nije odviše smjelo pretpostaviti da nam je, urezan na glavičkim donožnicama, kao posljedica lokalnog običaja tamošnjeg stanovništva, ostao zabilježen dragocjen trag iz vremena kristijanizacije. Tome u prilog govore i predmeti u grobovima, koji se mogu datirati u prvu polovinu 9. stoljeća, upravo u vrijeme kad je taj proces već počeo zahvaćati šire slojeve hrvatskog društva.

Kao daljnju zanimljivost ističemo činjenicu da se identično oblikovani križevi pojavljuju na već spominjanom prstenju 7. i 8. stoljeća u Dalmaciji (Škrip, Vrlika, Nin) i Istri (Vrh kod Brkača, Mejica kod Buzeta). Navedeni dalmatinski primjerci imaju urezane križeve s istostraničnim trokutima na vrhu krakova (T. X, 1), a oni iz Istre križeve, kojima se vrhovi račvaju u obliku grančica (T. X, 2).

U vezi s navedenim može spomenuti i jedan malteški križ urezan na koštanom etuiju iz groba 99 na Spasu kod Knina (Jelovina 19: 173, T. XI.). Sličan malteški križ urezan je i na "soljenki" od rožine iz groba 68 na nalazištu Zalaszar-Dezsözsiget u Jugozapadnoj Mađarskoj u sklopu groblja datiranog u prvu polovinu 9. stoljeća (Müller 1996: 288, T. 74). Ovime smo se približili poznatoj grupi "soljenki" od rožine sa Ždrijca, iz Ivoševaca, Sopronköhde i Tatabanye (Belošević 1980, Török 1973), za koje je, u našoj literaturi, već u više navrata naglašeno, da su zbog urezanih prikaza bliske kršćanskom misaonom svijetu (Pejaković-Gattin 1988; Vojvoda 1992). Na njima su, uz ostale prikaze, urezani jednakokraki križevi sa zaobljenim vrhovima krakova na kojima se nalaze koncentrične kružnice. Identičan oblik imaju karolinške lijevane brončane križne fibule s kraja 8. i početka 9. stoljeća (Stein 1967; Tovornik 1985).

Da li je značenje glavičkih križeva onakvo kakvo pretpostavljamo pokazat će buduća istraživanja.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Rezimirajući iznesene činjenice o grobovima u Glavicama možemo konstatirati slijedeće; najstariji arheološki sloj na ovom nalazištu su jame s paljevinom, za koje se, s dosta vjerojatnosti može pretpostaviti da predstavljaju ostatke paljevinskih grobova. Ukoliko se, uvažavajući iznesene argumente, prihvati ta pretpostavka, koja zahvaljujući rezultatima sustavnih arheoloških

istraživanja u Dubravicama i nije tako neuvjerljiva, onda se oni moraju smatrati kronološki najstarijima i treba ih datirati u drugu polovinu 7. stoljeća. Stratigrafija na položajima Jojinih kuća i Gluvinih kuća II, gdje su jame s paljevinom djelomično preslojene kasnijim kosturnim grobovima direktno se suprotstavlja interpretaciji tih i sličnih nalaza kao dijelova biritualnih grobalja, te se stoga mora konstatirati da ti kosturni grobovi, na oba navedena položaja, predstavljaju slijedeću fazu ukapanja.

Kosturni grobovi, koji su preslojili jame s paljevinom pripadaju horizontu poganski obilježenih grobova s prilozima. Osim na Jojinim kućama i Gluvinim kućama II oni se pojavljuju i na prvom položaju uz Gluvine kuće. Ovom horizontu pripada i usamljeni grob s položaja na Kongoru, a vjerojatno i grob na položaju Liske, koji je bio bez nalaza. U tom je horizontu zbog skromnih keramičkih i željeznih nalaza teško izdvojiti grobove koji bi se sa sigurnošću mogli datirati u 8. stoljeće. Međutim, nalazi iz dvaju ženskih grobova, osobito nakit, koji snažnim oslanjanjem na predmete golubičkog stila ukazuje na preuzimanje elemenata ženske nošnje kasnoantičkog razdoblja, kao i određene analogije na istarskom i sjevernoalbanskom prostoru, dozvoljavaju da se ovi grobovi vremenski opredijele u 8. stoljeće. Takvu dataciju iziskuje i činjenica da su kod Jojinih kuća, ovi grobovi dijelom preslojeni mlađim kosturnim grobovima, koji predstavljaju treću fazu ukapanja na tom položaju. (prilog 6).

Mlađi kosturni grobovi više nemaju priloga i sadržavaju samo nakit i metalne dijelove s odjeće pokojnika. Osim kod Jojinih kuća takvi su grobovi otkriveni i na oba položaja uz Gluvine kuće. Među njima se posebno ističu ženski grobovi s grozdolikim naušnicama, te s istim tipom naušnica s karikom povijenom u petlje, ogrlicama i prstenjem. Ti grobovi dijelom još sadrže predmete karakteristične za iščezavajući horizont s poganskim običajima (grozdoliki ukras naušnice, romboidno raskovani prsten, ogrlice), ali su svojim cjelokupnim inventarom najbližiji grobovima sa žičanim nakitom tzv. "karantanskog" i "žminjskog" tipa. Na osnovu toga, kao i zbog odnosa prema starijim kosturnim grobovima, koje su dijelom preslojili, treba ih datirati u prvu polovinu 9. stoljeća. Takvu dataciju potkrijepljuju i križevi urezani na donožnicama grobova na Gluvinim kućama II, koji se mogu tumačiti kao odraz kristijanizacije stanovništva. Na tom su položaju, u nastavku istih redova, u kojima se nalaze spomenuti ženski grobovi, otkrivena i dva groba s lijevanim prstenjem i karičicama, koji se pak, mogu povezati sa sličnim i kronološki najmlađim grobovima na prvom položaju uz Gluvine kuće. Uz te ih grobove vezuju i drugačije oblikovani križevi na donožnicama. Treba ih datirati iza sredine, odnosno u drugu polovinu 9. stoljeća. Ova posljednja, najmlađa skupina glavičkih grobova sadržava inventar karakterističan za starohrvatska kosturna groblja na redove bez crkava, koja se obično datiraju u rasponu od 9. do kraja 11. stoljeća.

Na kraju, na temelju dosadašnjih rezultata istraživanja, može se zaključiti da se na području današnjeg zaseoka Poljaci u Glavicama kontinuirano sahranjuje od kraja 7. do kraja 9. stoljeća, te da je zahvaljujući stratigrafskim podacima utvrđena neposredna veza između paljevinskih i starijih poganski obilježenih kosturnih grobova, zatim neposredna veza

između starijih poganski obilježenih grobalja na redove i mlađih grobalja na redove s kristijaniziranim pokojnicima, a posebno je značajno da je, zahvaljujući skupini grobova s grozdolikim naušnicama i dvama mlađim grobovima na položaju Gluvinih kuća II, utvrđen dodir jednih i drugih negdje oko sredine 9. stoljeća.

POPIS KRATICA

Antaeus	- Antaeus communicationes ex Instituto archaeologico Academiae scientiarum Hungaricae, Budapest	JZ	- Jadranski zbornik, Rijeka
ANUBiH	- Akademija nauka Bosne i Hercegovine, Sarajevo	Mitt. Prähist. Komm.	- Mitteilungen der Prähistorischen Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien
AP	- Arheološki pregled, Ljubljana	Obavijesti	- Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva, Zagreb
Arch. Aust	- Archaeologia Austriaca, Wien	Rad JAZU	- Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb
AV	- Arheološki vestnik, Ljubljana	RFFZd	- Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Zadar
BS	- Balcanoslavica, Beograd	SHP	- Starohrvatska prosvjeta, III. serija, Zagreb-Split
Diadora	- Diadora, Zadar	Slov. Arch	- Slovenská archeológia, Bratislava
GZM	- Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo	VAHD	- Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split
HA	- Histria archaeologica, Pula	VAMZ	- Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, 3. serija
HiK-Katalog	- Hrvati i Karolinzi (Katalog)		
HiK-Rasprave	- Hrvati i Karolinzi (Rasprave i vrela)		
IA	- Inventaria Archeologica		
Izdanja HAD	- Izdanja Hrvatskog arheološkog društva		

POPIS LITERATURE

- Andrae 1973. R. Andrae, Mosaikaugenperlen - Untersuchungen zur Verbreitung und Datierung karolingerzeitlicher Millefioriglasperlen in Europa, Acta Praehistorica et Archaeologica, 47/1973, Berlin 1975., 101-198.
- Belošević 1965. J. Belošević, Nekoliko ranosrednjovjekovnih metalnih nalaza s područja Sjeverne Dalmacije, Diadora, 3, 1965., 145-158.
- Belošević 1968. J. Belošević, Ranosrednjovjekovna nekropola u selu Kašiću kraj Zadra, Diadora, 4, 1968., 221-246.
- Belošević 1972. J. Belošević, Die ersten slawischen Urnengräbfelder auf dem Gebiete Jugoslawiens aus dem Dorfe Kašić bei Zadar, BS, 1, 1972., 73-86.
- Belošević 1973. J. Belošević, Starohrvatska nekropola uz humak "Materiza" kod Nina, Diadora, 6, 1973., 221-243.
- Belošević 1974. J. Belošević, Über einige Besonderheiten in der Entwicklung der Keramik auf dem Gebiete Dalmatiens, BS, Beograd, 3, 1974., 161-181.
- Belošević 1980. J. Belošević, Materijalna kultura Hrvata od 7-9. st., Zagreb 1980.
- Belošević 1982. J. Belošević, La nécropole paléocroate Kašić-Maklinovo brdo, IA, Fasc. 26, (Y269-Y278), 1982.
- Belošević 1983-1984. J. Belošević, Bizantske naušnice grozdolika tipa iz starohrvatskih nekropola ranog horizonta na području Dalmacije, RFFZd, 23 (10), 1983-1984., 41-60.
- Belošević 1985. J. Belošević, Starohrvatska nekropola u selu Biljanima Donjim kod Zadra, Diadora, 8, 1985., 103-110.
- Belošević 1986. J. Belošević, Zaštitna istraživanja starohrvatskih nekropola u Smilčiću i Biljanima Donjim kod Zadra, RFFZd, 25 (12), 1986., 125-147.
- Belošević 1991-1992. J. Belošević, Ishodi pete završne kampanje istraživanja lokaliteta Crkvina u selu Galovcu kod Zadra, RFFZd, 31 (18)/1991-1992, Zadar 1993., 132-136.
- Belošević 1998. J. Belošević, Počeci kršćanstva kod Hrvata u svjetlu arheološke građe, RFFZd, 36 (23), 1998., 101-139.
- Bešlagić 1964. Š. Bešlagić, Grborezi - srednjovjekovna nekropola, Sarajevo 1964.
- Burić-Čače-Fadić 2000. T. Burić-S. Čače-I. Fadić, Sv. Juraj od Putalja, Split 2001.
- Burić-Delonga 1998. T. Burić-V. Delonga, Ostrovica kod Bribira (katalog izložbe), Split 1998.
- Buškariol 1990. F. Buškariol, Arheološki nalazi metalnih idiofonskih glazbenih instrumenata iz antičke zbirke Arheološkog muzeja u Splitu, VAHD, 83, 1990., 5-19.
- Buškariol-Mardešić 1986. F. Buškariol-J. Mardešić, Nakit 8-12. stoljeća u srednjoj Dalmaciji, (katalog izložbe), Split 1986.
- Cambi 1976. N. Cambi, Neki kasnoantički predmeti od stakla s figurativnim prikazima u Arheološkom muzeju u Splitu, AV, XXV/ 1974., 1976., 139-157.
- Cetinić 1998. Ž. Cetinić, Stranče-Gorica, Starohrvatsko groblje, Rijeka 1998.
- Delonga 1981. V. Delonga, Bizantski novac u zbirci Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, SHP, 1981., 201-228.
- Dostal 1966. B. Dostal, Slovanská pohrebište z stredni doby hradištní na Morave, Praha 1966.
- Eisner 1966. J. Eisner, Rukovet slovanske archeologie, Praha 1966.
- Friesinger 1975-1977. H. Friesinger, Studien zur Archäologie der Slawen in Niederösterreich. II, Mitt. Prähist. Komm. 17-18, 1975-1977.
- Giesler 1974. U. Giesler, Datierung und Herleitung der vogelförmigen Riemenzungen, Studien zur vor- und frühgeschichtlichen Archäologie, München 1974.
- Gjurašin 1990. H. Gjurašin, Kasnoantički nalazi iz Škripa na otoku Braču i srebrni prsten iz Vrlike, SHP, 20, 1990., 251-264.
- Gunjača 1987. Z. Gunjača, Dubravice - Ranosrednjovjekovno groblje, AP, 27, 1987., 148-150.
- Gunjača 1989. Z. Gunjača, Dubravice - Ranosrednjovjekovno groblje. AP, 28, 1989.
- Gunjača 1995. Z. Gunjača, Groblje u Dubravicama kod Skradina i druga groblja 8-9. stoljeća u Dalmaciji, u: Etnogeneza Hrvata, Zagreb 1995. 159-168.
- Jakšić 1989. N. Jakšić, Crkve na Begovači i problem starohrvatskih nekropola, Diadora, 11, 1989., 407-433.
- Jelovina 1968. D. Jelovina, Ranosrednjovjekovna nekropola na "Razbojinama" u selu Kašiću kod Zadra, SHP, 10, 1968., 23-52.
- Jelovina 1976. D. Jelovina, Starohrvatske nekropole na području između rijeka Zrmanje i Cetine, Split 1976.
- Jelovina 1982. D. Jelovina, Starohrvatsko groblje na "Mastirinama" u selu Kašiću kod Zadra, SHP, 12, 1982, 35-65.
- Jelovina 1982. D. Jelovina, Ranosrednjovjekovno groblje na lokalitetu "Brig" kod izvora Zduša nedaleko Vrlike, SHP, 13, 1983., 105-116.
- Jelovina 1985. D. Jelovina, Pokusno istraživanje srednjovjekovnog groblja na lokalitetu Piščina-Lepin u Bijaćima kod Trogira, SHP, 15, 1985., 217-225.
- Jelovina 1989. D. Jelovina, Starohrvatska nekropola na brdu Spasu kod Knina, SHP, 19, 1989., 121-241.
- Jelovina 1990. D. Jelovina, Starohrvatsko groblje pred glavnim ulaznim vratima u staru Varvariju, SHP, 20, 1990., 7-63.
- Jelovina-Vrsalović 1981. D. Jelovina-D. Vrsalović, Srednjovjekovno groblje na "Begovači" u selu Biljanima Donjim kod Zadra, SHP, 11, 1981. 55-134.
- Jurić 1981. R. Jurić, Nakit u srednjem vijeku, u: Nakit na tlu Sjeverne Dalmacije od prapovijesti do danas (katalog izložbe), Zadar 1981.
- Karaman 1921. L.J. Karaman, Zlatni nalaz na Trilju nedaleko od Sinja, VAHD, XLIV, 1921, 3-19.

- Karaman 1930-34. LJ. Karaman, Starohrvatsko groblje na "Majdanu" kod Solina, VAHD, LI, 1930-34., 67-100.
- Karaman 1940. LJ. Karaman, Iskopine društva "Bihaća" u Mravincima i starohrvatska groblja, Rad JAZU, knj. 268, Zagreb 1940., 1-42.
- Karaman 1952. Lj. Karaman, Glose nekojim pitanjima slavenske arheologije, VAHD, LIV, 1952., 66-
- Kolega 1996. M. Kolega, Nin-zaštitna istraživanja u sklopu župne crkve Sv. Asela u Ninu, Obavijesti, XXVIII, 1996., 43-48.
- Kolnik-Rejholcova 1986., T. Kolnik-M. Rejholcova, Rimske relikty na slovanskyh náleziskách a problem antických tradícií u Slovanov, Slov. Arch., XXXIV-2, 1986., 343-356.
- Kolnikova 1967. E. Kolnikova, Obolus mrtvych v šasnostredovekyh hroboch na Slovansku, Slov. Arch., XV, 1967.
- Korošec 1991. P. Korošec, Kronološka i kulturna ocjena triljskog nalaza, SHP, 21, 1991., 87-95.
- Krnčević 1993. Ž. Krnčević, Nakit na šibenskom području od pretpovijesti do srednjeg vijeka, Srednji vijek, (Katalog izložbe), Šibenik 1993.
- Krnčević 2000. Ž. Krnčević, Srednjovjekovno Danilo, u: Danilo, arheološki vodič, Šibenik 2000.
- Ladenbauer-Orel 1960. H. Ladenbauer-Orel, Linz-Zizlau, Das baierische Gräberfeld an der Traummündung, Wien-München, 1960.
- Marun 1897-1898. L. Marun, Notesi, Arhiv Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika, 1897-1898.
- Marun 1998. L. Marun, Starinarski dnevnic, Split 1998.
- Marušić 1960. B. Marušić, Langobardski i staroslavenski grobovi na Brešcu kod Malih Vrata ispod Buzeta u Istri, Arheološki radovi i rasprave, II, Zagreb 1960., 453-469.
- Marušić 1967. B. Marušić, Nekropole VII i VIII stoljeća u Istri, AV, XVIII, 1967., 333-347.
- Marušić 1979. B. Marušić, Ranosrednjovjekovna nekropola na Vrhu kod Brkača, HA, 10/2, 1979., 111-142.
- Marušić 1983. B. Marušić, Prilog poznavanju ranosrednjovjekovne nekropole na Mejici kod Buzeta, JZ XI, 1983., 173-195.
- Marušić 1987. B. Marušić, Starohrvatska nekropola u Žminju, HA, 17-18, 1987.
- Miletić 1967. N. Miletić, Slovenska nekropola u Gomjenici kod Prijedora, GZM, XXI-XXII, 1967., 81-145.
- Miletić 1970. N. Miletić, Ranosrednjovjekovna nekropola u Rakovčanima kod Prijedora, GZM, XXV, 1970., 119-177.
- Miletić 1979. N. Miletić, Ranosrednjovjekovna nekropola u Koritima kod Duvna, GZM, XXXIII/1978, 1979., 141-204.
- Miletić 1989. N. Miletić, Ranoslovenske nekropole u Bosni i Hercegovini - komparativna razmatranja, GZM, 44, 1989.
- Milošević 1984. A. Milošević, Novi ranosrednjovjekovni grobni nalazi iz Cetinske krajine, Cetinska krajina od prehistorije do Turaka - Sinj 1980., Izdanja HAD, Split 1984., 183-195.
- Milošević 1984a. A. Milošević, Srednjovjekovna nekropola u "Barama" u Lučanima kod Sinja, SHP, 14, 1984., 285-304.
- Milošević 1989. A. Milošević, Komanski elementi i pitanje kasnoantičkog kontinuiteta u materijalnoj kulturi ranosrednjovjekovne Dalmacije, Diadora, 1989., 347-356.
- Milošević 1990. A. Milošević, Porijeklo i datiranje keramičkih posuda u grobovima ranoga srednjeg vijeka u Dalmaciji, Diadora, 12, 1990., 327-369.
- Milošević 1991. A. Milošević, Ranosrednjovjekovna naušnica s Garduna, Diadora, 13, 1991., 313-322.
- Milošević 1997. A. Milošević, Ranosrednjovjekovno groblje kod Gluvinih kuća u Glavicama kod Sinja, SHP, 24 1997., 111-126.
- Milošević 1998. A. Milošević, Arheološka topografija Cetine, Split 1998.
- Milošević 2000. A. Milošević, Karolinški utjecaji u kneževini Hrvatskoj, HiK, Rasprave i vrela, Split, 2000., 106-139.
- Müller 1992. R. Müller, Gräberfeld und Siedlungreste aus der Karolingerzeit von Zalaszabar-Dezsözsiget, Antaeus, 21, 1992., 271-336.
- Rajterič-Sivec 1976. I. Rajterič-Sivec, Oris arheološkega stanja in povojna raziskovanja zgodnesrednjeveške arheologije v Albaniji, AV, XXV/1974, 1976., 552-574.
- Nestor 1957. I. Nestor, La necropolé slavé d'époque ancienne de Sarata Monteoru, Dacia I, n. s., 1957.
- Pejaković-Gatin 1988. M. Pejaković-N. Gatin, Starohrvatska sakralna arhitektura, Zagreb 1988.
- Petrincec-Šeparović-Vrdoljak 1999. M. Petrincec-T. Šeparović-B. M. Vrdoljak, Arheološka zbirka Franjevačkog muzeja u Livnu, Split 1999.
- Poláček 1996. L. Poláček, Die slawische Besiedlung nördlich der awarischen Siedlungsgrenzen, u: Hunnen + Awaren, Reitervölker aus dem Osten (katalog izložbe), Eisenstadt 1996., 328.
- Poláček 1996a. L. Poláček, Mikulčice im 8. Jahrhundert, u: Hunnen + Awaren, Reitervölker aus dem Osten (katalog izložbe), Eisenstadt 1996., 329-330.
- Rapanić 1980. Ž. Rapanić, Prilog proučavanju kontinuiteta naseljenosti u salonitanskom ageru u ranom srednjem vijeku, VAHD, 74, 1980.
- Stein 1967. F. Stein, Ädelgräber des achten Jahrhunderts in Deutschland, 1967.
- Szameit 1996. E. Szameit, Die Karantanen und Donauslawen im 8. Jahrhundert, u: Hunnen + Awaren, Reitervölker aus dem Osten (katalog izložbe), Eisenstadt 1996., 320-325.
- Szöke 1992. B. M. Szöke, Karolingerzeitlichen Gräberfeld I-II von Garabonc-Ófalu, Antaeus, 21, 1992., 41-261.
- Szöke 1996. B. M. Szöke, Das birituelle Gräberfeld aus der Karolingerzeit von Alsórajk-Határi tábla, Antaeus, 23, 1996., 61-145.

- Šeparović 1998. T. Šeparović, Aucissa fibule iz zbirke Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika, SHP, 25, 1998., 177-186.
- Török 1973. Gy. Török, Sopronköhida IX századi temetője, *Fontes archaeologici Hungariae*, Budapest, 1973.
- Tovornik 1985. V. Tovornik, Die frühmittelalterlichen Gräberfelder von Gusen und Auhof bei Perg in Oberösterreich. Teil 1: Gusen, *Arch. Aus.*, 1985., 165-250.
- Tovornik 1986. V. Tovornik, Die frühmittelalterlichen Gräberfelder von Gusen und Auhof bei Perg in Oberösterreich. Teil 2: Auhof bei Perg, *Arch. Aus.*, 1986., 413-483.
- Važarova 1976. Ž. Važarova, *Slaveni i Prabugari*, Sofija 1976.
- Vinski 1952. Z. Vinski, Naušnice zvjezdolikog tipa u Arheološkom muzeju u Zagrebu s posebnim obzirom na nosioce srebrnog nakita Čadavica, SHP, 2, 1952., 29-56.
- Vinski 1955. Z. Vinski, Ponovno o naušnicama zvjezdolikog tipa, *GZM*, 10, 1955., 231-238.
- Vinski 1967. Z. Vinski, Kasnoantički starosjedioci u salonitanskoj regiji prema arheološkoj ostavštini predslavenskog supstrata, *VAHD*, 69, Split, 1967., 5-86.
- Vinski 1968. Z. Vinski, Krstoliki nakit epohe seobe naroda u Jugoslaviji, *VAMZ*, 1968., 103-166.
- Vinski 1969. Z. Vinski, Autochtone Kulturelemente zur Zeit der Slawischen Landnahme des Balkanraums, Simpozijum - Predslavenski etnički elementi na Balkanu u etnogenezi Južnih Slovena, *ANUBiH*, XII, knj. 4 1969., 171-193.
- Vinski 1989. Z. Vinski, Razmatranja o iskopavanjima u Kninu na nalazištu Greblje, SHP, 19, 1989., 5-73.
- Vojvoda 1992. P. Vojvoda, Prilog čitanju starohrvatskih simbola, u: *Arheološka istraživanja u Kninu i kninskoj krajini*, Izdanja HAD, 15/1990., Zagreb 1992., 141-143.
- Vrsalović 1968. D. Vrsalović, Srednjovjekovno groblje na "Gredama" u Kašiću kod Zadra, SHP, 10, 1968., 69-92.
- Werner 1978-1979. J. Werner, Zur Zeitstellung der altkroatischer Grabfunden von Biskupija-Crkvina (Marienkirche), *Schild von Steier*, 15/16 (Festschrift Modrijan), Graz 1978-79., 227-237.

SUMMARY

CURRENT RESULTS OF THE EXPLORATION OF THE EARLY MEDIEVAL CEMETERY IN GLAVICE NEAR SINJ AS A CONTRIBUTION TO CLARIFICATION OF CHRONOLOGY OF EARLY CROATIAN CEMETERIES

Key words: Glavice, burial, continuity, burning traces, graves, chronology

In the November of 1996, a grave was accidentally found in Glavice near Sinj, in the small village of Poljaci. The discovery initiated protection excavations performed by the Museum of Croatian Archaeological Monuments from Split and the Museum of the Cetina Region from Sinj. The excavation area is located in the middle of Greda, 3.5 kilometers long slope on the northern edge of the Sinj Field. The excavation revealed 14 early medieval graves and continued for the next few years. In the period between 1997 and 2000, several sites were explored. All sites are close to each other and are located on the same slope, from east to west as follows:

1. GLUVINE KUĆE – 14 graves (figure 1)
2. GLUVINE KUĆE II – 25 graves (figure 2)
3. LISKE – 1 grave (T. I, II)
4. JOJINE KUĆE – 36 graves (figure 4)
5. KONGOR – 1 grave (T. IV)

Out of 77 explored graves, only 25 graves contained any grave goods. Particular groups of graves were distinctively separated in accordance with the custom present at many early medieval row cemeteries. This custom reflects tendency to bury family members as close to each other as possible.

There are three basic grave types:

1. burials in simple grave pits (21)
2. burials in grave pits plated with irregular, rough local stone plates, covered with a few (two or three) rough, unprocessed plates, and paved bottom (7)
3. cist-like graves made of shaped local stone plates which are interconnected by grooves and flutes. Floors of such graves are paved and they are covered with regular rectangular plates (46).

Graves of the second type are very rare and all of them were discovered in the vicinity of the graves of the first type, (for example, grave 24 that was discovered beside the grave 25 on the site Gluvine Kuće II (figure 2), or graves 5, 6, and 7 near Jojine Kuće that were surrounded by burials in simple grave pits (figure 5)). Both types reach the same depth and there is no chronological difference between them. They precede graves of the third type, which is obvious on the sites Gluvine Kuće and Jojine Kuće. At the site of Jojine Kuće, cist-like grave 19 cut into the grave 20 containing a simple pit burial, and the same thing happened with the graves 24 and 30 (figure 5). Behind the graves 18 and 19 there are no simple burials in grave pits. A similar situation on the site Gluvine Kuće II is suggested by the east-west cross-section of the northern edge of the test pit. That cross-section contains all three grave types: cist-like 23, grave 24 with rough stone architecture, and grave 25 in a simple grave pit (figure 3; P2-P2').

Pits with remains of charred wood and ashes (Gluvine Kuće II and Jojine Kuće) present a particularly interesting feature of the cemetery in Glavice. On both sites such pits were discovered in the vicinity of graves from the earlier phase. They are shallower than the graves of the earlier phase, and partially damaged by those graves. On the site of Gluvine Kuće II, partially damaged grave 10 was found in the same stratum with the pit. It is interpreted as remains of an incineration grave with stone construction.

Based on all this we can establish that the pits with remains of incineration are the oldest chronological unit. They are followed by skeletal burials in simple grave pits, or with rough stone architecture, that partially damaged incineration pits. The latest are the cist-graves that in some cases cut into the older skeletal graves. Detailed review of the finds will follow in accordance with this chronological scheme.

Incineration pits are the oldest archaeological strata of this site. It is highly probable that they are in fact remains of incineration graves. If we accept that, then those graves are chronologically the oldest and should be dated in the second half of the 7th century. Stratigraphic sequence at sites Jojine Kuće and Gluvine Kuće II (figures 5 and 2), where later skeletal graves partially cut into the incineration pits, directly opposes the interpretation of these and similar finds as belonging to biritual cemeteries. Therefore, we can determine that skeletal graves on both sites represent the next burial phase.

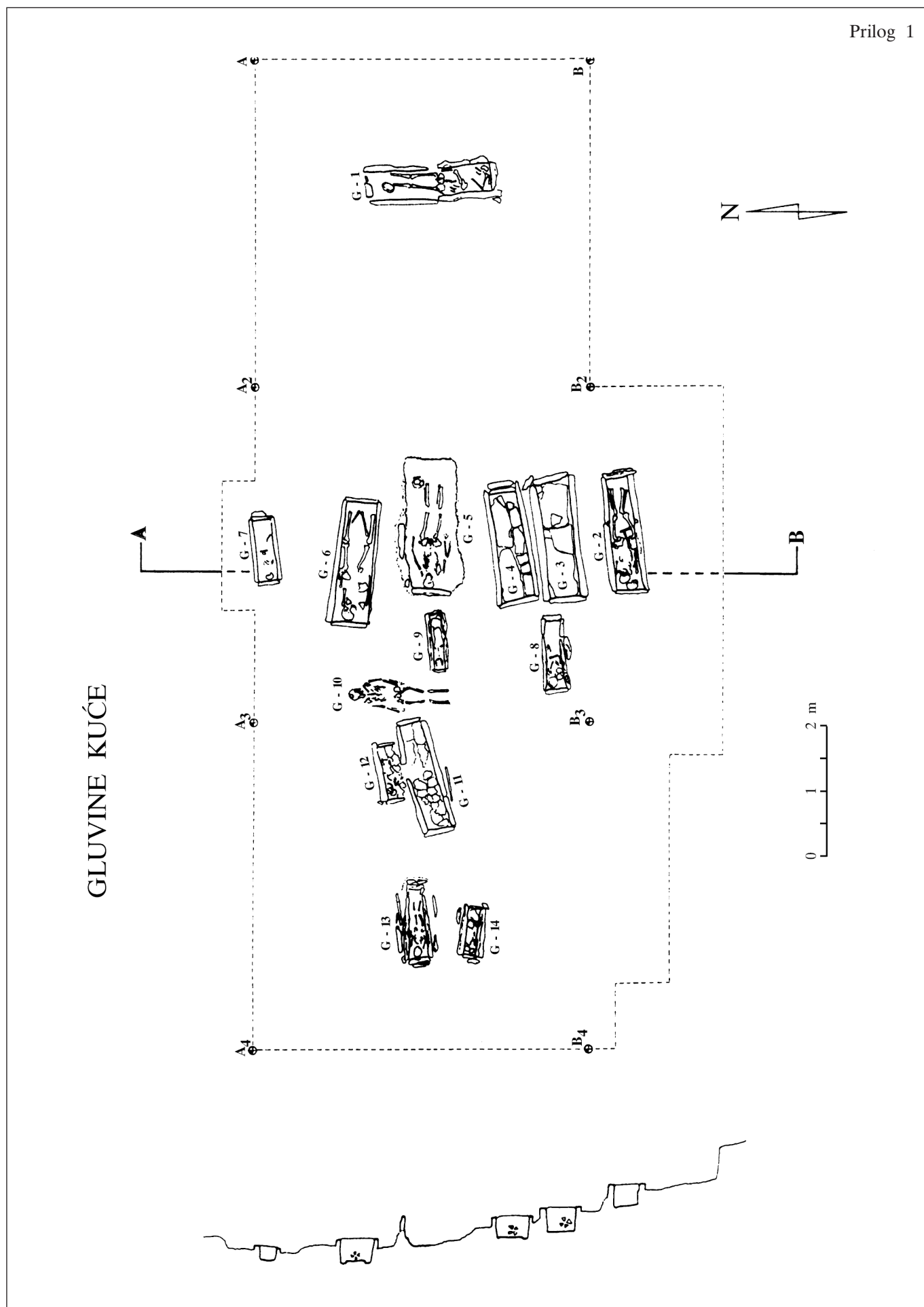
Skeletal graves that disturbed incineration pits belong to the horizon of pagan cemeteries with grave goods. Beside sites at Jojine Kuće and Gluvine Kuće II, such graves also appear at the first site Gluvine Kuće (figure 1). Solitary grave found at the site Kongor (T. III), as well as the grave from the site of Liske (T. I, II) that had no grave goods, probably belong to the same group. Because of scarce iron and pottery finds in those graves, it is hard to point to the graves that could be dated with certainty into the 8th century. However, finds from two female graves (T. IV, V), especially jewelry, indicate acceptance of some elements of female attire characteristic for the late antiquity. Certain analogies exist in Istria and in northern Albania, and all that suggests datation of these graves in the 8th century. The fact that at Jojine Kuće the graves were partially cut by the later skeletal graves that belong to the third burial phase at that site (figure 6), also supports this datation.

Later skeletal graves, that belong to the third burial phase, do not contain any grave goods. They contain only jewelry and metal pieces of attire of the deceased. Beside Jojine Kuće, such graves were also established at both sites near Gluvine Kuće. Especially important are female graves with raceme earrings and the same type of earrings with circlets curved into knots, as well as necklaces and rings (T. VII, VIII). To a certain extent, those graves still contain items characteristic for already disappearing pagan burial customs (raceme ornament on earrings, ring hammered in rhomboid shape, necklaces). However, their inventory as a whole makes them more similar to the graves with wire-made jewelry (i.e. with earrings of Carinthian type and earrings with two heart-shaped pendants. Based on this analysis, and on their relationship to earlier skeletal graves that were partially damaged by later burials, we can date those graves into the first half of the 9th century. Such datation is further supported by cross signs carved into the foot-plates (stone plates below the feet of the deceased) at the site of Gluvine Kuće II (T. X, 1-4), that could be interpreted as reflection of Christianization.

Two graves with cast rings and circlets (T. IX, 1-2) were discovered at the site Gluvine Kuće II, in the same rows as the above mentioned pair of female graves. Those graves can be related to the chronologically latest graves at the site Gluvine Kuće (T. IX, 3). Different shapes of crosses carved into the foot plates also support such links (T. X, 5-6). They are dated into the middle or the second half of the 9th century. This last and the youngest group of graves at Glavica contain inventory characteristic of the early Croatian row cemeteries without churches, that are usually dated into the period between the 9th century and the end of the 11th century.

Current state of research supports the conclusion that at the cemetery in Poljaci, part of the village of Glavice, people were buried continually from the end of the 7th to the end of the 9th century. Furthermore, stratigraphic data established direct links between the incineration graves and the older skeletal graves with pagan characteristics. There is also a link between the older pagan row cemeteries and later row cemeteries used by Christian population. On the basis of the group of graves with raceme earrings, we also established a direct contact between those two populations in the middle of the 9th century, when the burial customs changed under the influence of Christianization.

Translated by H. Potrebica

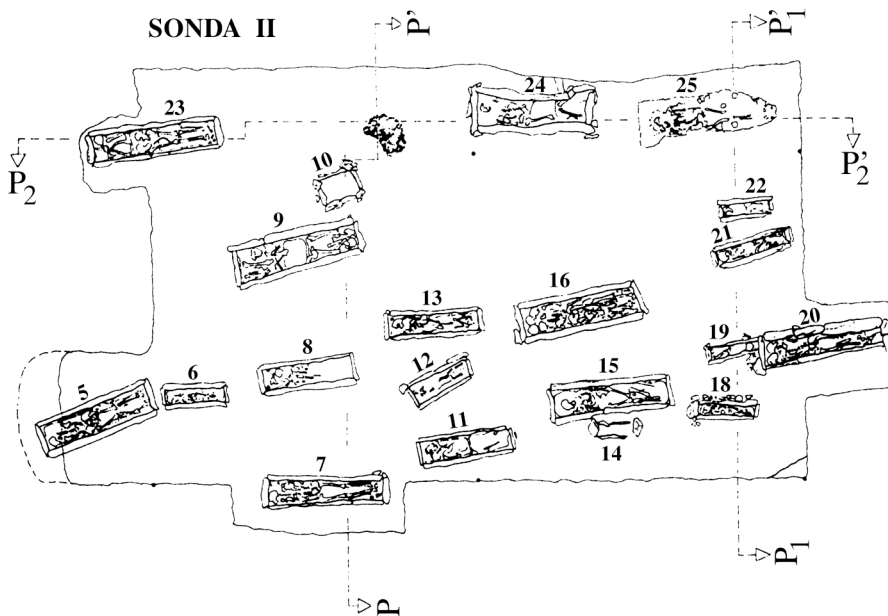
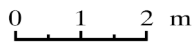
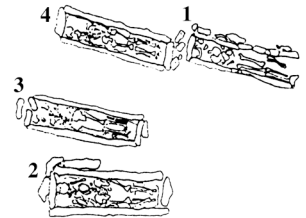

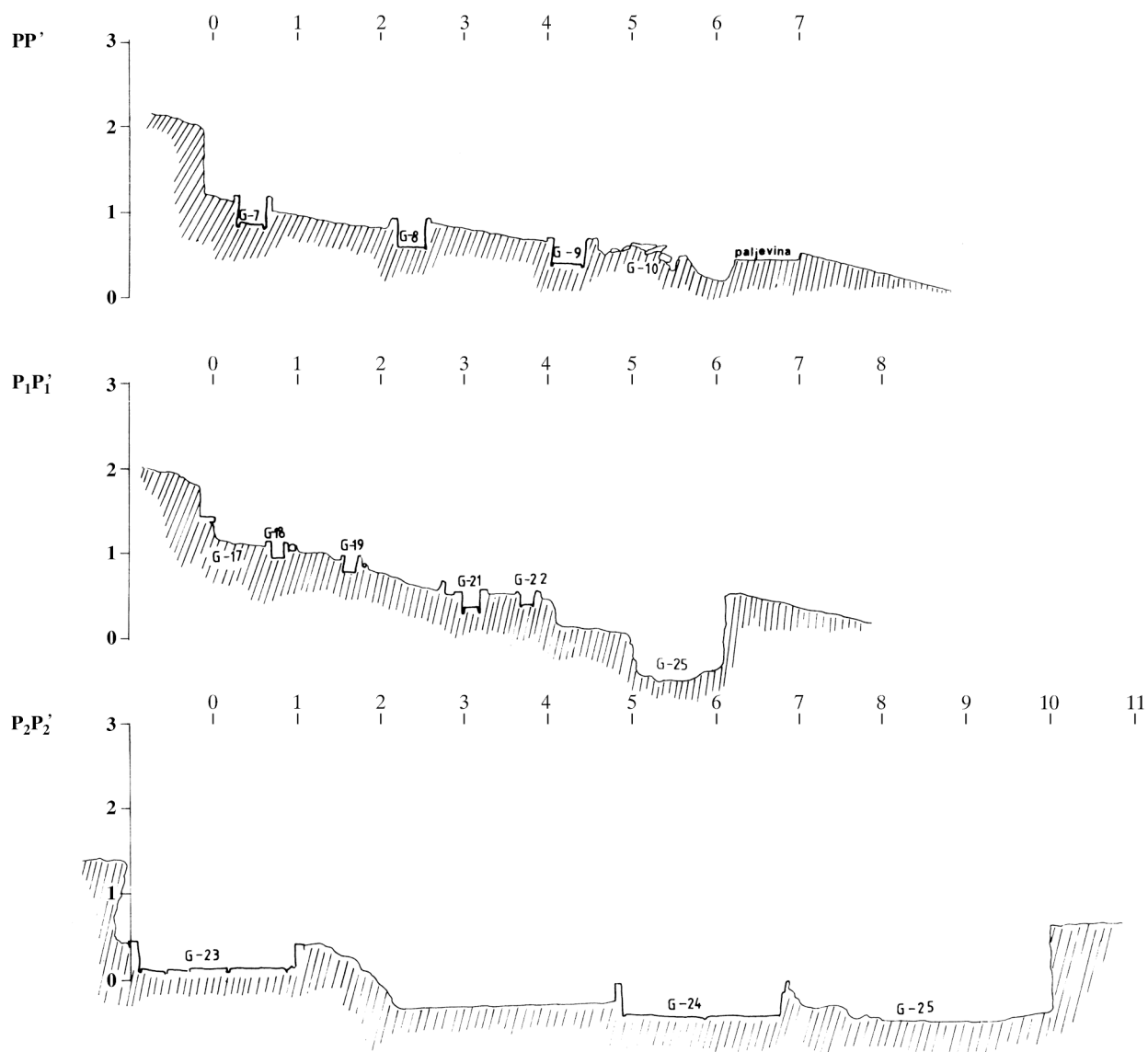

Prilog 2

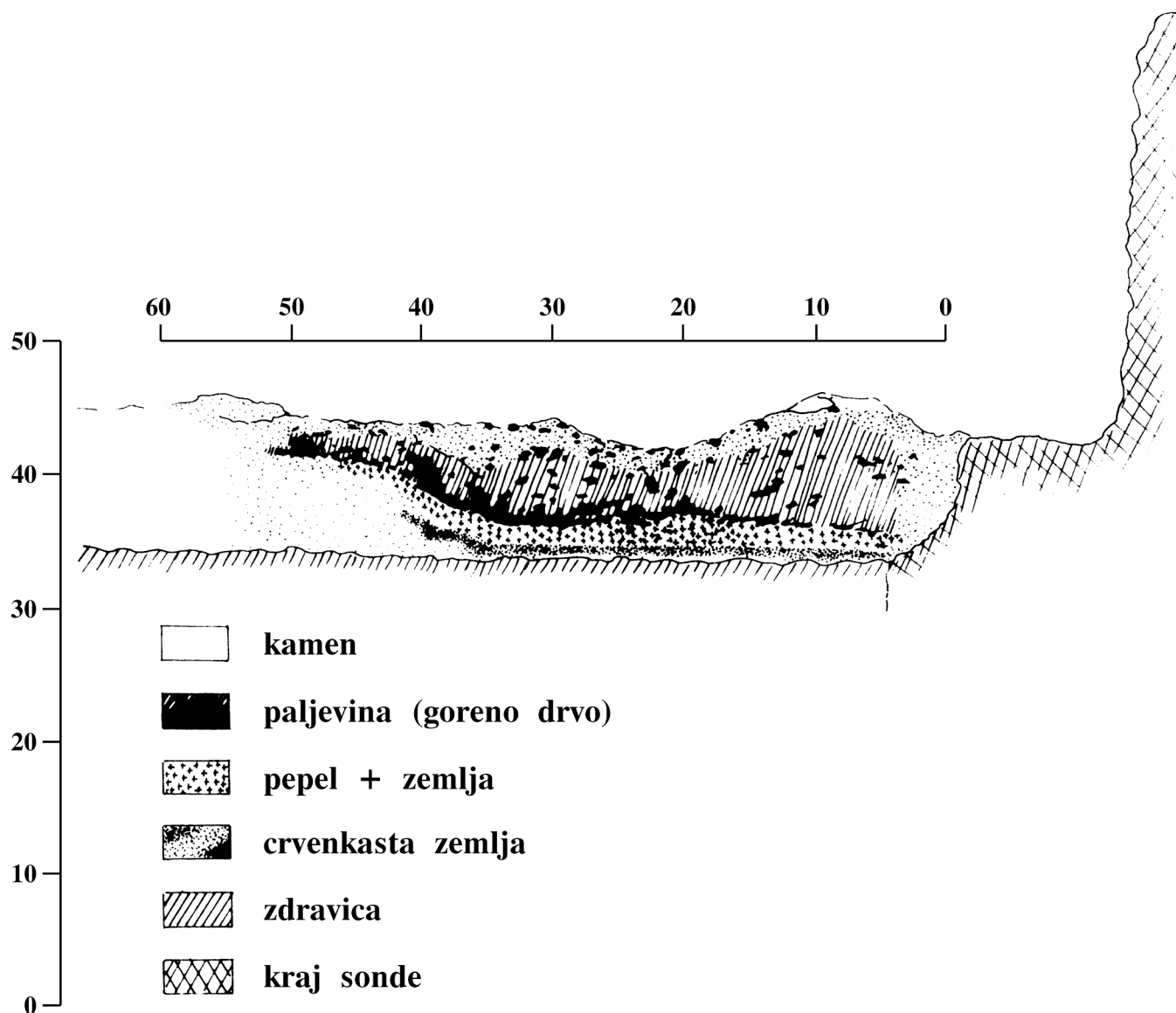
GLUVINE KUĆE II

SONDA I

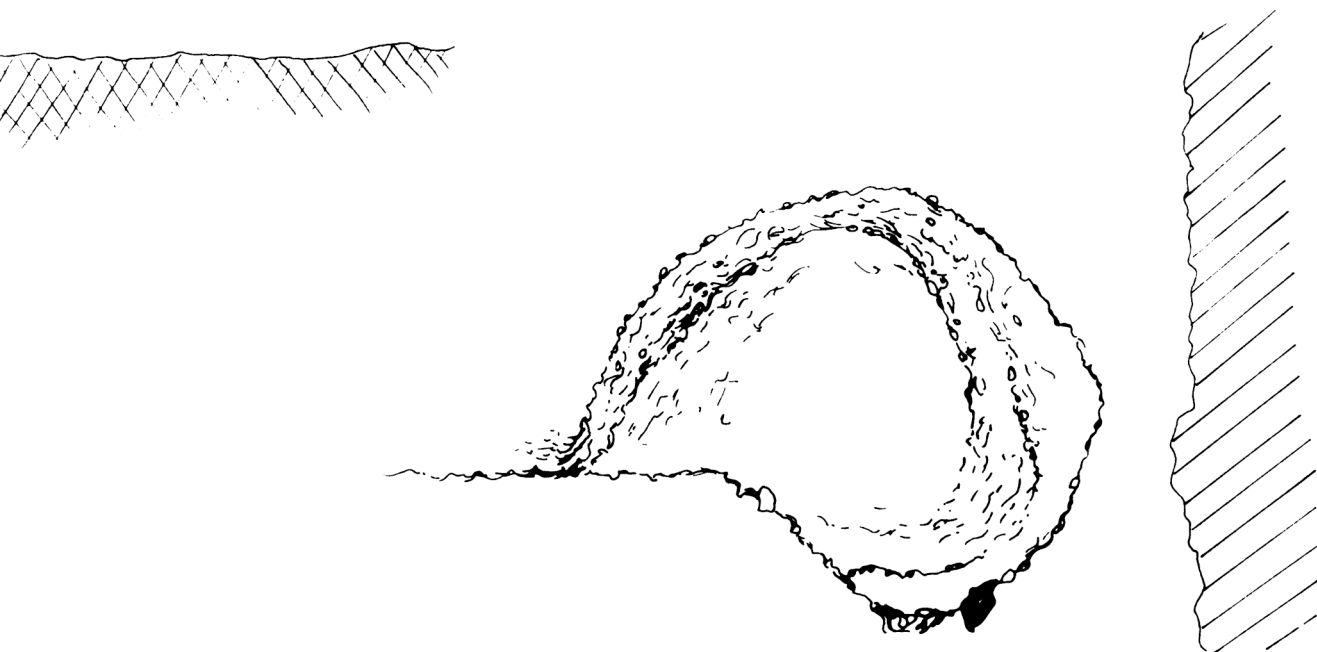

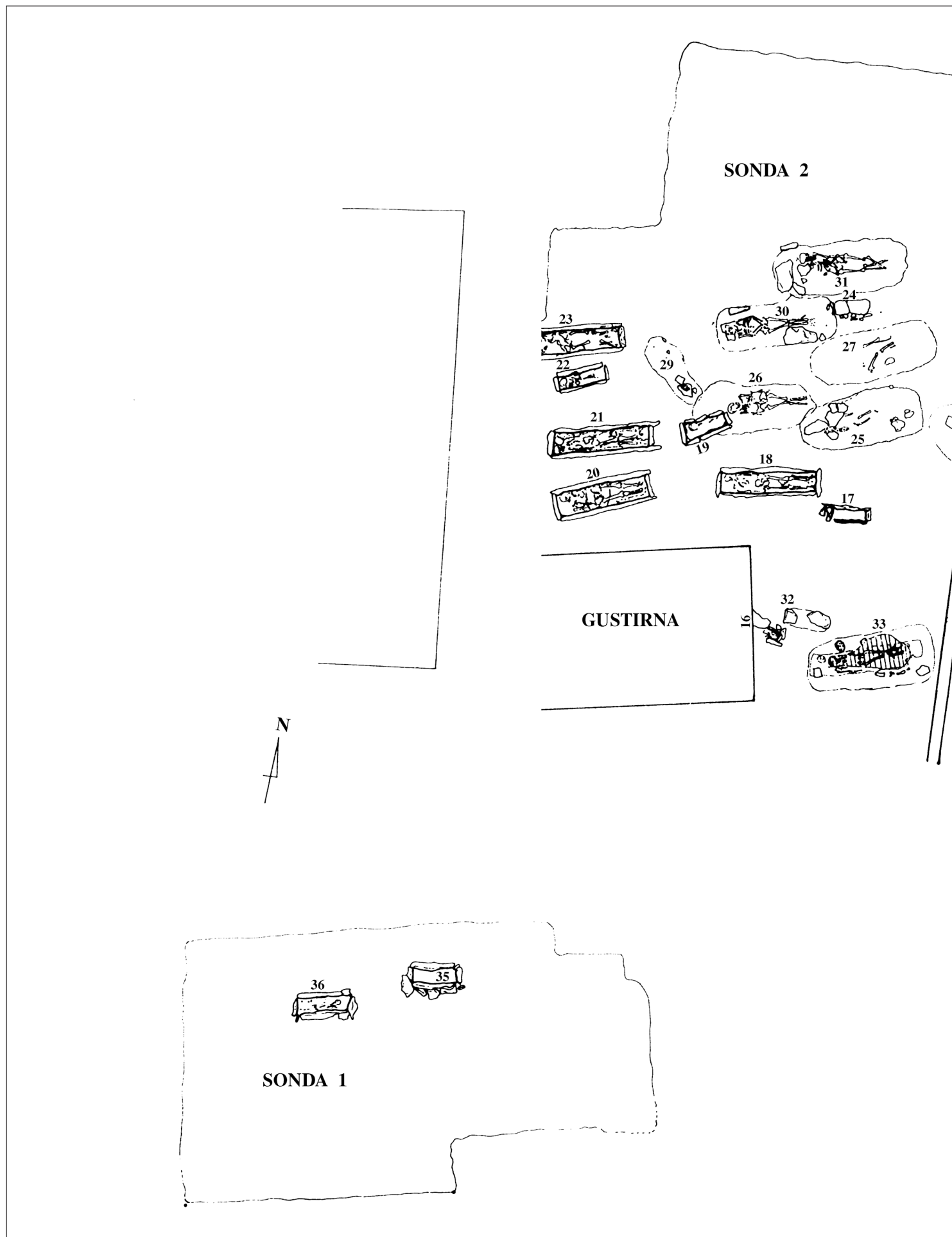
M 1:5

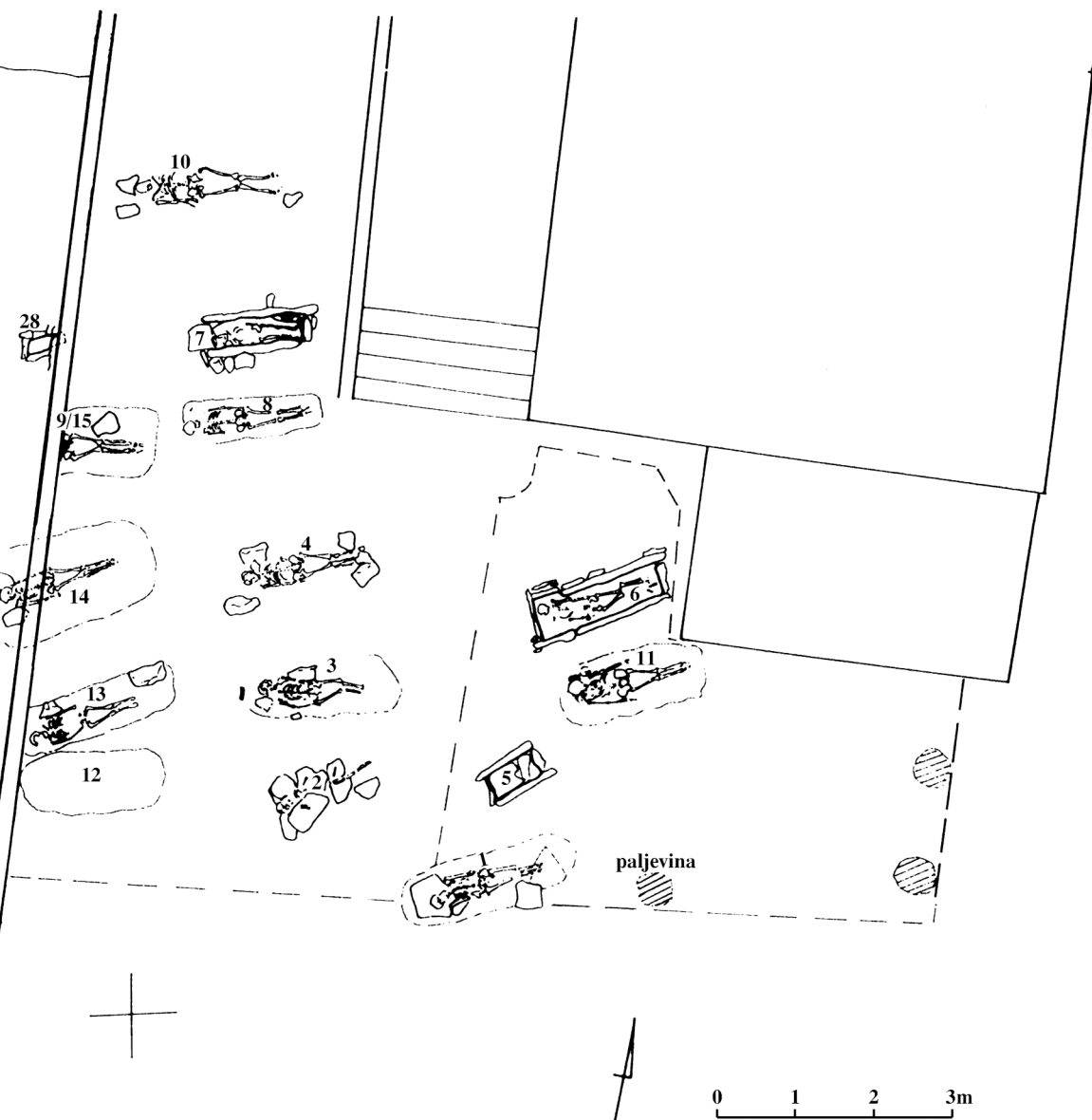

M 1:10

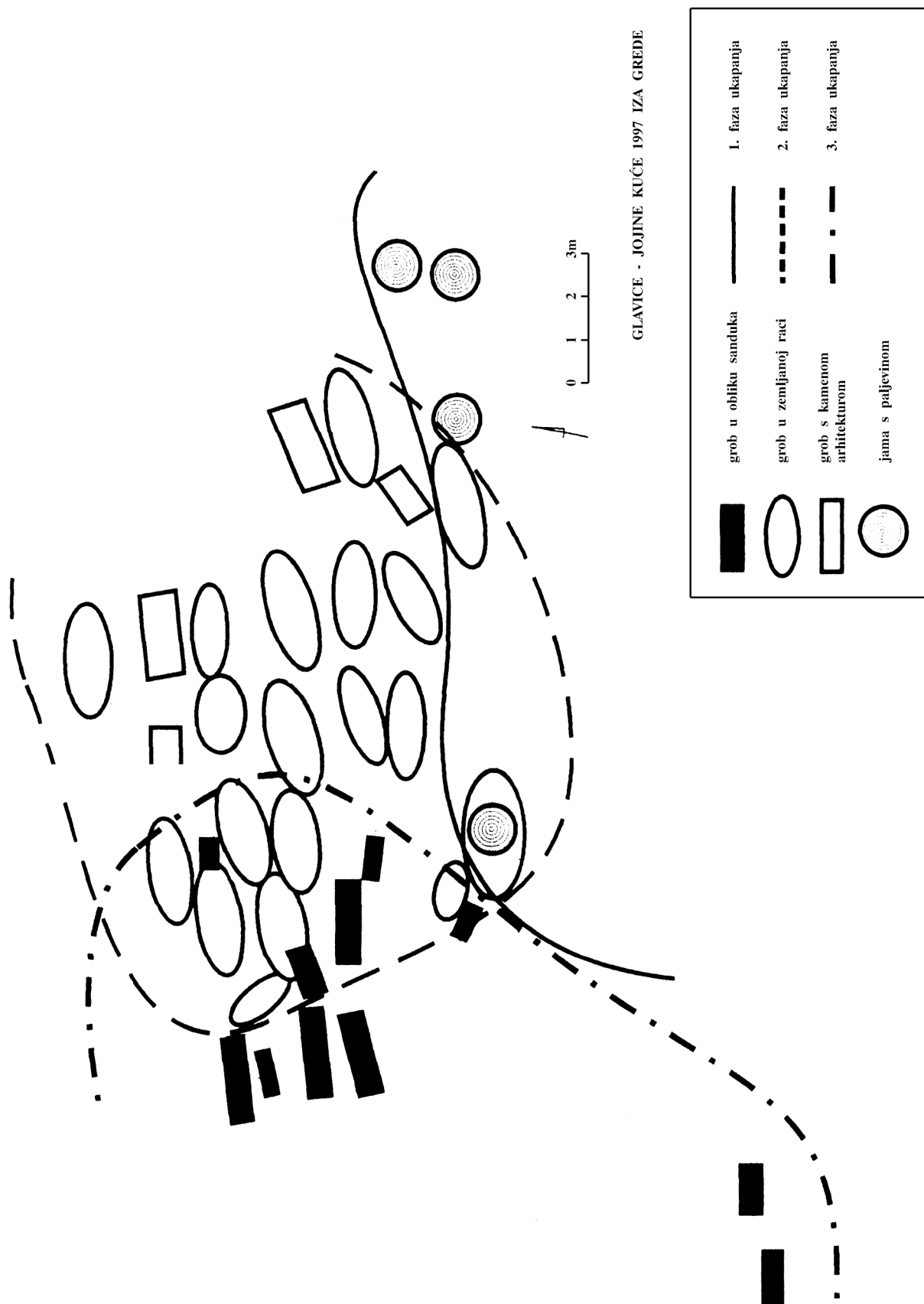

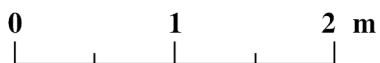
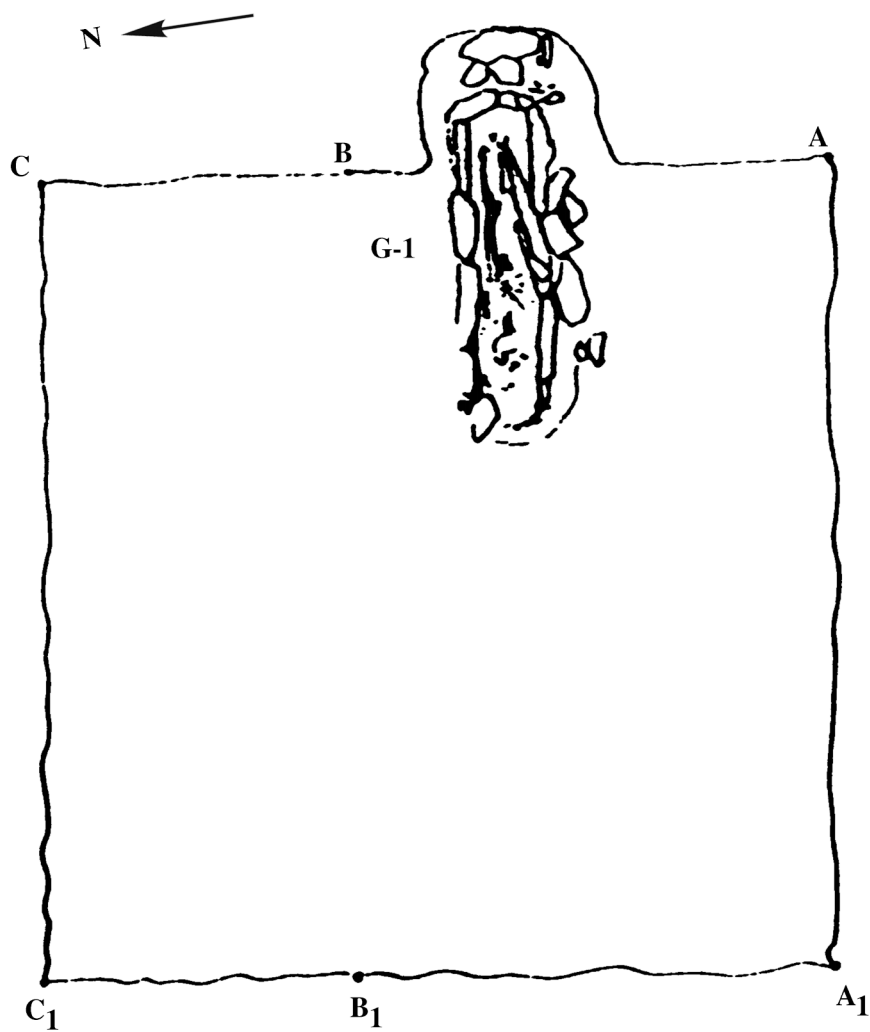
JOJINE KUĆE

Prilog 6

GLAVICE - LISKE

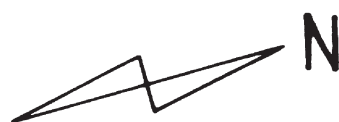

T. II

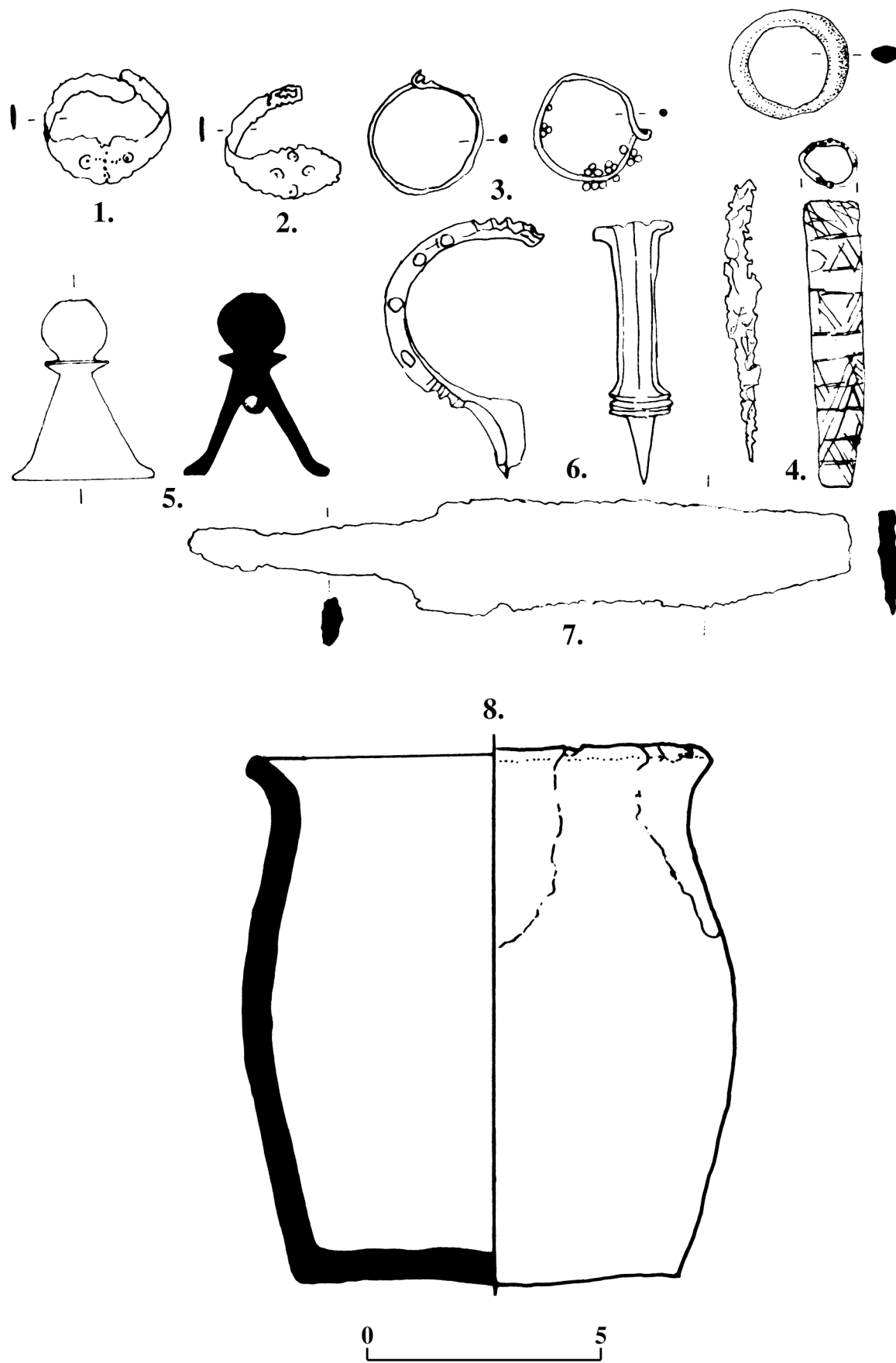

GLAVICE - KONGOR

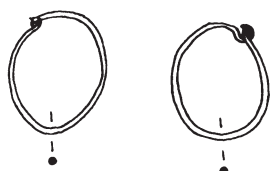
T. IV

T. V

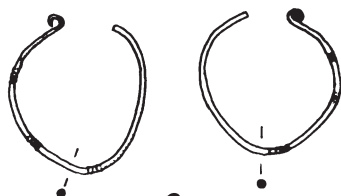
1.

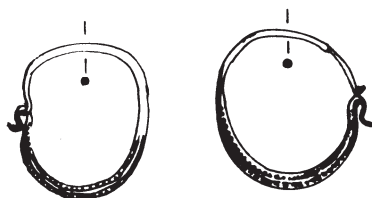
2.

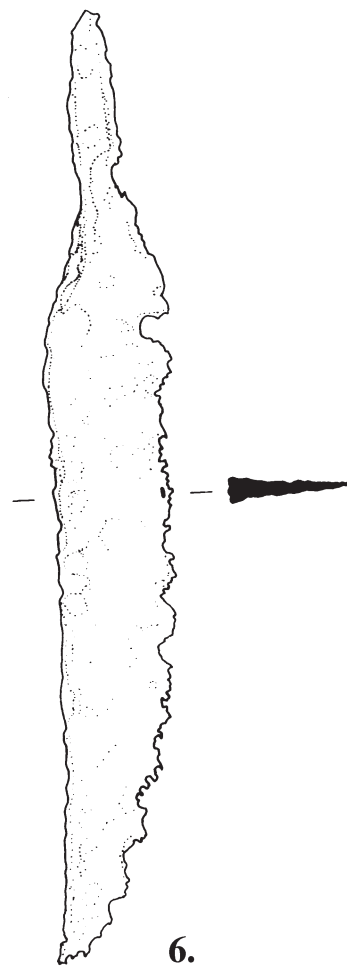
5.

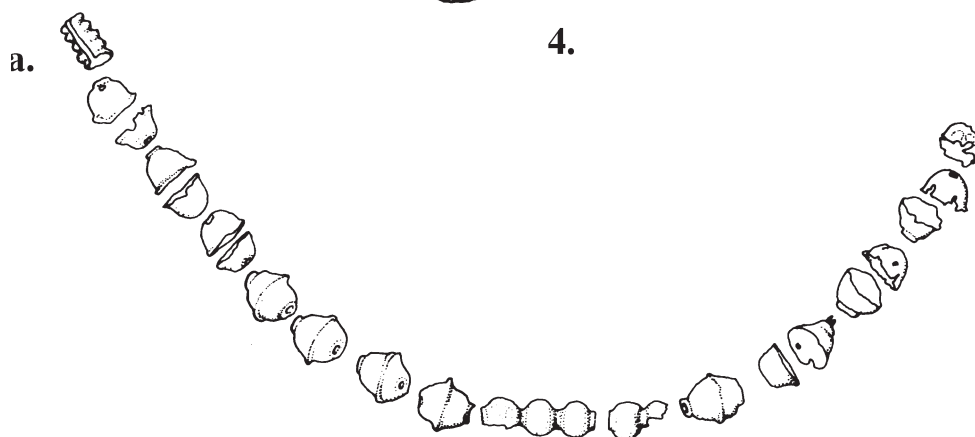
3.

4.

6.

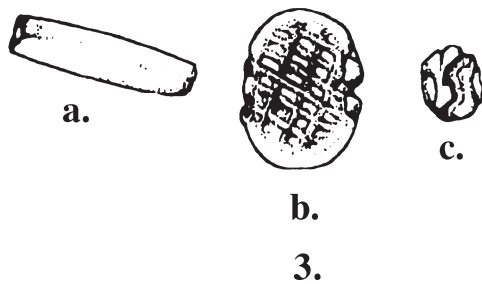
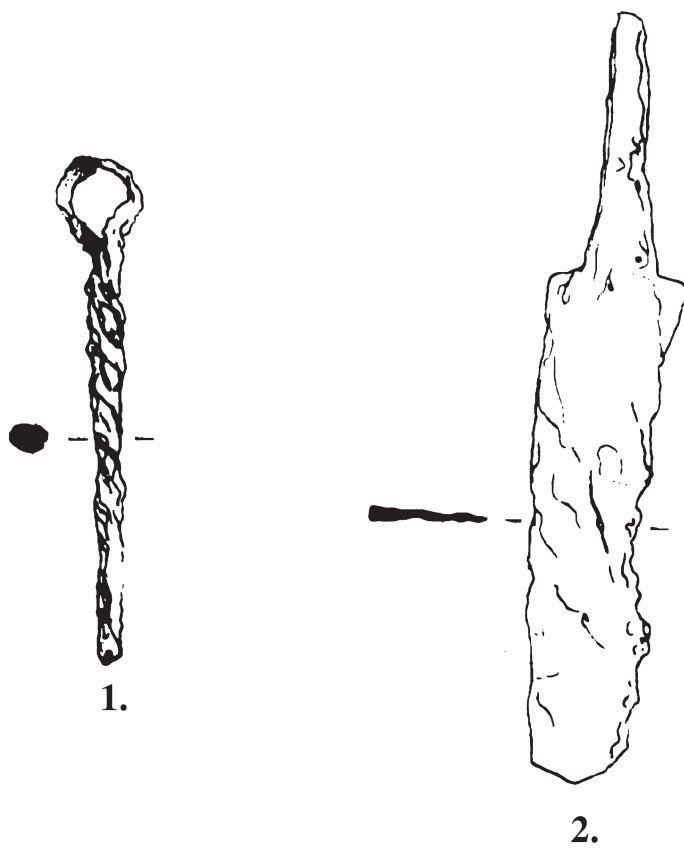
a.

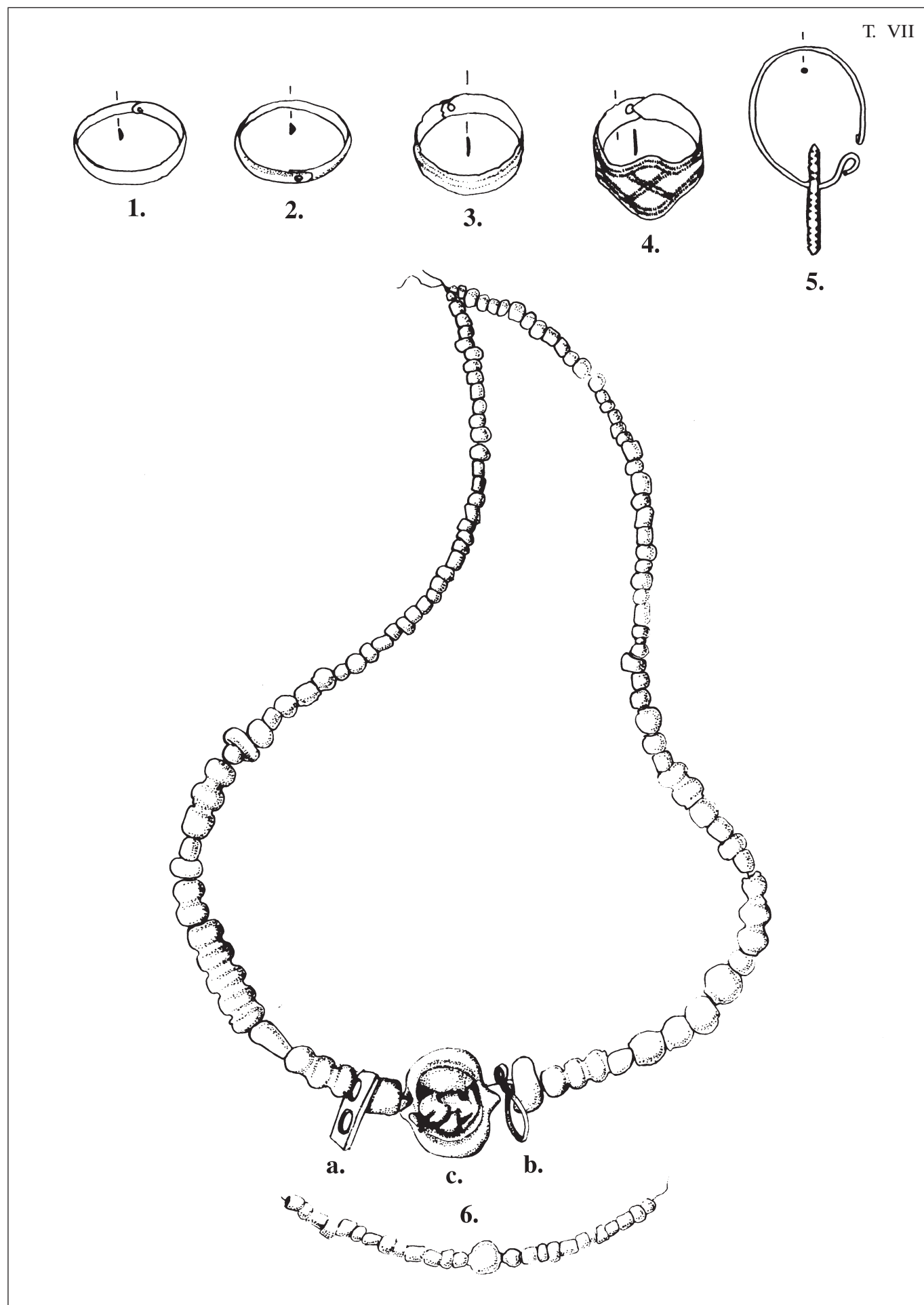
b.

7.

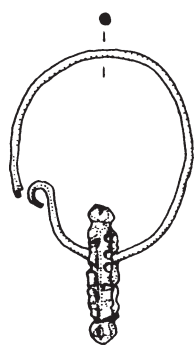

T. VI

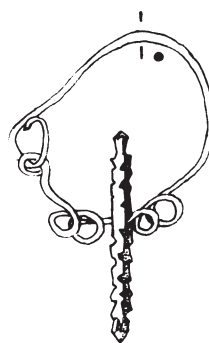

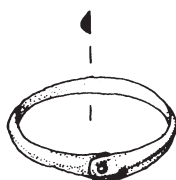
T. VIII

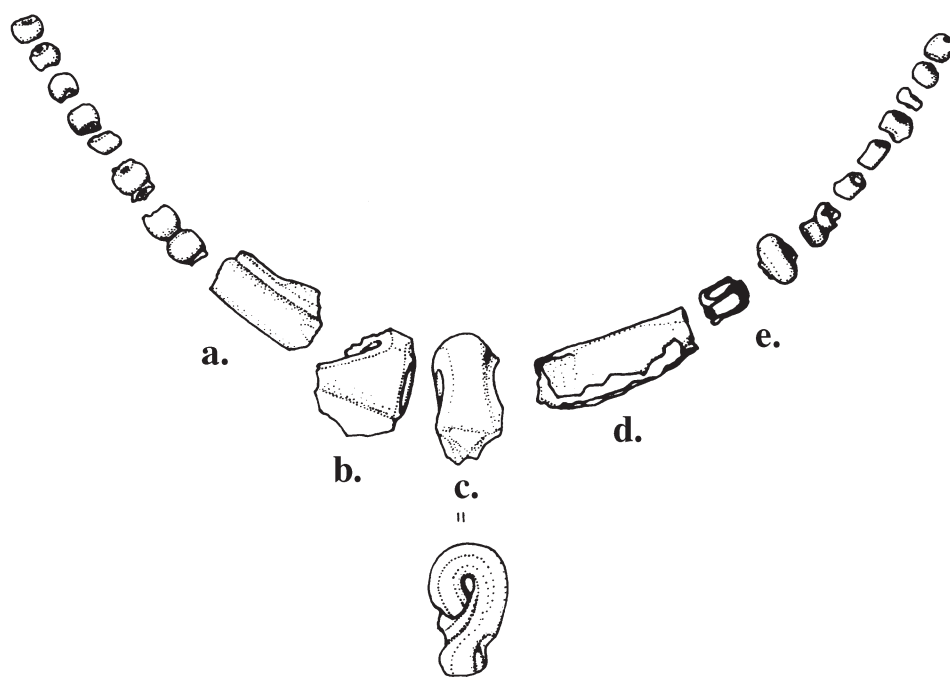
1.

2.

3.

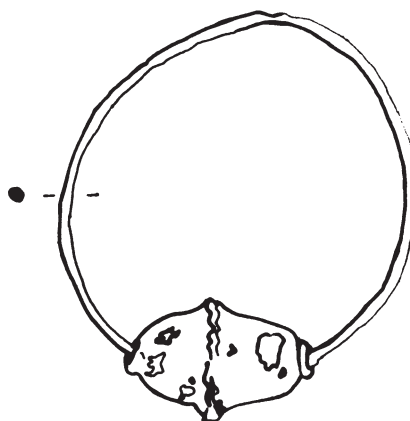
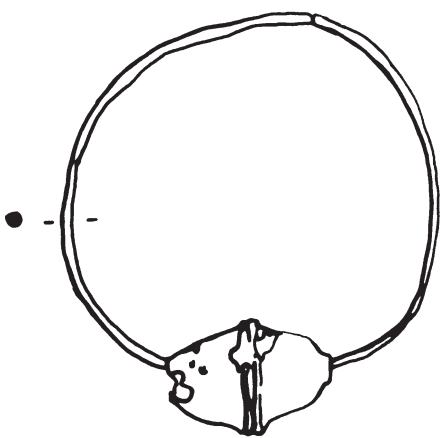
4

1.

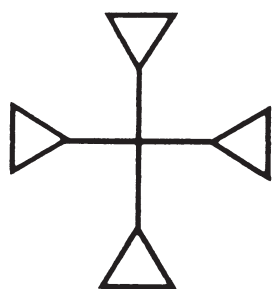
2.

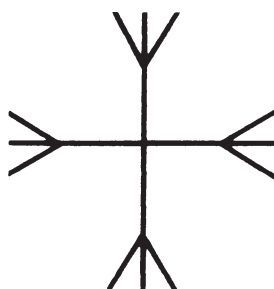
3.

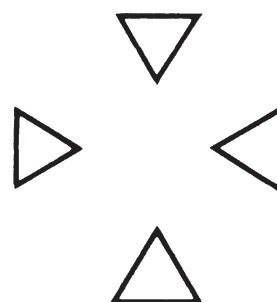
T. X

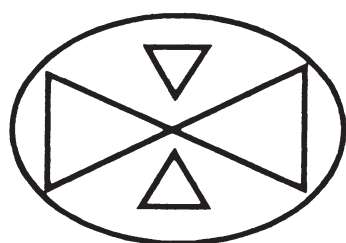
1.

2.

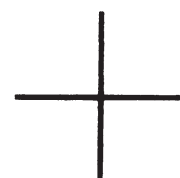
3.

4.

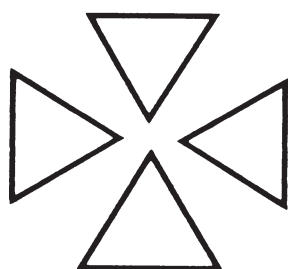

5.

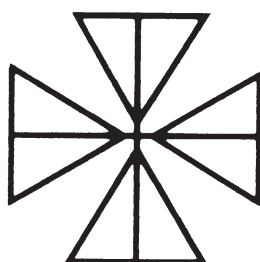

6.

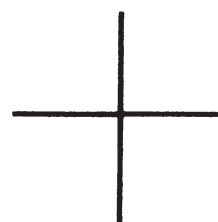
Gluvine kuće II - vrste križeva

7.

8.

9.

Gluvine kuće - vrste križeva